

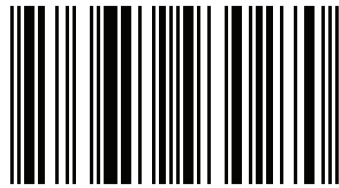
"Erken Çocukluk Dönemine Disiplinler Arası Bakış" kitabı on beş yazar ve iki editörün katkılarıyla hazırlanan; eğitim fakültesi öğrencilerine, öğretmenlere, akademisyenlere ve velilere hitap eden, alana disiplinler arası bir bakışla yaklaşan akademik bilimsel bir kitaptır. Kitabımız beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm "Erken Çocukluk Çağında Gelişim"dir. İkinci bölüm "Dünden Bugüne Okula Hazırbulunuşluluk"tur. Üçüncü bölüm "Erken Çocukluk Çağında Eğitim"dir. "Erken Çocukluk Çağında Dil ve Edebiyat" dördüncü bölüm iken "Erken Çocukluk Çağında Özel Eğitim" beşinci ve son bölümdür.

Ömer Özyılmaz (Ed.)
Hatice Kadioğlu Ateş (Ed.)

Ömer ÖZYILMAZ, Hatice KADIOĞLU ATEŞ, Latife KABAKLI ÇİMEN, Fatma YAŞAR EKİCİ, Hatice VAĞANSEVER BAYRAKTAR, Özlem GÜNEŞ, Gülcan ARUSOĞLU, Necmettin ÖZMEN, Nil Didem ŞİMŞEK, Çiğdem Nilüfer UMAR, Zeki ILGAR, Arzu ARSLAN BUYRUK, Beyza KIRCA, Beyzanur YILDIRIM, Semra COŞGUN ILGAR.

Erken Çocukluk Dönemine Disiplinler Arası Bakış

978-3-659-93027-0

Ömer Özyılmaz, Hatice Kadioğlu Ateş (Eds.)

**Erken Çocukluk Dönemine Disiplinler
Arası Bakış**

Türkçe Özel Seri

Impressum / Knye

Bibliografische Information der Deutschen Nationalbibliothek: Die Deutsche Nationalbibliothek verzeichnet diese Publikation in der Deutschen Nationalbibliografie; detaillierte bibliografische Daten sind im Internet über <http://dnb.d-nb.de> abrufbar.

Alle in diesem Buch genannten Marken und Produktnamen unterliegen warenzeichen-, marken- oder patentrechtlichem Schutz bzw. sind Warenzeichen oder eingetragene Warenzeichen der jeweiligen Inhaber. Die Wiedergabe von Marken, Produktnamen, Gebrauchsnamen, Handelsnamen, Warenbezeichnungen u.s.w. in diesem Werk berechtigt auch ohne besondere Kennzeichnung nicht zu der Annahme, dass solche Namen im Sinne der Warenzeichen- und Markenschutzgesetzgebung als frei zu betrachten wären und daher von jedermann benutzt werden dürften.

Deutsche Nationalbibliothek tarafından yayınlanan bibliyografik bilgiler: Deutsche Nationalbibliothek, bu yayını Deutsche Nationalbibliografie'de listeler; detaylı bibliyografik bilgi İnternet'te <http://dnb.d-nb.de> sitesinde mevcuttur.

Bu kitapta bahsedilen herhangi bir marka ve rn adı, tescilli marka, marka veya patent korumasına tabidir ve ilgili sahiplerin ticari veya tescilli markalarıdır. Marka, rn, ortak ve ticari adların, ürün açıklamalarının v.s. işbu eserde özel işaretleme olmadan bile kullanılması, hiçbir surette, bu çeşit adların tescilli marka ve marka korunması kanunu açısından kısıtlanmamış ve böylece herkes tarafından kullanılabilir olduğu şeklinde yorumlanamaz.

Coverbild / Kitap kapağı resmi: www.ingimage.com

Verlag / Yayıncı:

LAP LAMBERT Academic Publishing

ist ein Imprint der / yayınevinin bir ticari markasıdır

Omniscriptum GmbH & Co. KG

BahnhofstraÙe 28, 66111 Saarbrücken, Deutschland / Germany

Email / E-posta: info@omniscriptum.com

Herstellung: siehe letzte Seite /

Basım yeri: son sayfaya bakın

ISBN: 978-3-659-93027-0

Copyright / Telif hakkı © 2016 Omniscriptum GmbH & Co. KG

Alle Rechte vorbehalten. / Her hakkı saklıdır. Saarbrücken 2016

Erken Çocukluk Dönemine Disiplinler Arası Bakış

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Ömer ÖZYILMAZ

Yrd. Doç. Dr. Hatice KADIOĞLU ATEŞ

YAZARLAR

Prof. Dr. Ömer ÖZYILMAZ

Yrd. Doç. Dr. Hatice KADIOĞLU ATEŞ

Yrd. Doç. Dr. Latife KABAKLI ÇİMEN

Yrd. Doç. Dr. Fatma YAŞAR EKİCİ

Yrd. Doç. Dr. Hatice VATANSEVER BAYRAKTAR

Yrd. Doç. Dr. Özlem GÜNEŞ

Yrd. Doç. Dr. Gülcan ARUSOĞLU

Yrd. Doç. Dr. Necmettin ÖZMEN

Yrd. Doç. Dr. Nil Didem ŞİMŞEK

Yrd. Doç. Dr. Çiğdem Nilüfer UMAR

Yrd. Doç. Dr. Zeki ILGAR

Araş. Görev. Arzu ARSLAN BUYRUK

Araş. Görev. Beyza KIRCA

Araş. Görev. Beyzanur YILDIRIM

Semra COŞGUN ILGAR

KİTAP BÖLÜMLERİ

Erken Çocukluk Çağında Gelişim

Prof. Dr. Ömer Özyılmaz

Erken Çocuklukta Kişilik Gelişimi.....7

Yrd. Doç. Dr. Hatice Kadioğlu Ateş

Erken Çocuklukta Yetişkinliğe Empatinin Gelişimi.....27

Araştırma Görevlisi Arzu Arslan Buyruk

Erken Çocukluk Dönemindeki Öğrencilerin Zihinsel Modelleri.....81

Yrd. Doç. Dr. Latife Çimen

Erken Çocukluk Döneminde Sosyalleşme.....99

Araştırma Görevlisi Beyza Kırcı

Erken Çocukluk Döneminde Bağlanma.....151

Yrd. Doç. Dr. Gülcan Arusoğlu ve Araştırma Görevlisi Beyzanur

Yıldırım

Erken Çocukluk Döneminde Beslenme: Oyun Çağından, Okul Öncesi
Döneme.....165

Dünden Bugüne Okula Hazırbulunuşluk

Yrd. Doç. Dr. Hatice Vatansever Bayraktar

Erken Çocukluk Eğitiminden İlkokula Geçişte Hazırbulunuşluk.....191

Yrd. Doç. Dr. Özlem Güneş

Erken Çocukluk Dönemine Dair Unutulmuş Bir Gelenek: Bed'-İ Besmele-
Âmin Alayı.....223

Erken Çocukluk Çağında Eğitim

Yrd. Doç. Dr. Fatma Yaşar Ekici

Erken Çocukluk Eğitiminde Reggio Emilia Yaklaşımı: “Çocuğun Yüz Dili”.....245

Erken Çocukluk Dönemine ve Eğitimine Farklı Bir Bakış: Montessori Yaklaşımı.....271

Yrd. Doç. Dr. Hatice Kadioğlu Ateş

Erken Çocukluk Döneminden İlkokula Dinleme Becerisinin Gelişimi.....293

Erken Çocukluk Çağında Dil ve Edebiyat

Yrd. Doç. Dr. Necmettin Özmen

Çocuk Melek Mi, Nur Mu, Çiçek Mi...?.....331

Yrd. Doç. Dr. Nil Didem Şimşek

Okul Öncesi Dönemde Ana Dili Eğitiminde Metaforik Algı Oluşturabilme Süreci Üzerine.....363

Erken Çocukluk Çağında Özel Eğitim

Yrd. Doç. Dr. Zeki Ilgar ve Semra Coşgun Ilgar

Erken Çocukluk Döneminde Kaynaştırma Eğitimi.....377

Yrd. Doç. Dr. Çiğdem Nilüfer Umar

Erken Çocuklukta Özel Eğitim.....423

Erken Çocuklukta Üstün Zekalı ve Yetenekliler 483

ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE SOSYALLEŞME

Yrd. Doç. Dr. Latife KABAKLI ÇİMEN

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Anabilim
Dalı Okul Öncesi Öğretmenliği Bölümü

Giriş

Dünyaya geldiğinde sadece biyolojik bir varlık olan çocuk zamanla sosyal bir varlık haline gelmektedir. Erken çocukluk gelişimin en hızlı olduğu, kişiliğin temellerinin atıldığı, çocuğun yakın çevresinden en çok etkilendiği ve her türlü öğrenmeye açık olduğu, bir dönemi içerir. Bir toplumsal hayat içinde çocukların tüm gelişim alanlarının temeli büyük oranda ilk yıllarda atılmaktadır. Bu nedenle erken çocukluk döneminde, sosyalleşmenin gerçekleşmesi çocuğun gelecek hayatını ve topluma uyumunu sağlaması açısından önem taşımaktadır.

İnsanı diğer varlıklardan ayıran onu biyolojik bir organizmanın ötesinde içinde yaşadığı toplumun bir ürünü haline getiren en önemli özelliklerden biri toplumsal hayatın içerisinde yer almasıdır. Toplumsal hayat, doğduğunda hiçbir şey bilmeyen insanın akıl ve düşünme yeteneğinin bir eseridir ve sürekli değişim içindedir. Sosyalleşme süreci olarak adlandırılan bu değişim süreciyle birlikte insanın kişilik oluşumu gerçekleşmektedir (Arslantürk ve Amman, 2014).

Bir insanın toplumun aktif bir üyesi haline gelmesi doğal olarak gerçekleşmez. Çocuğun hayat için gerekli sosyal, psikolojik ve fiziki yetenekleri kazanması içinde yaşadığı toplumun kültürünü özümsemesiyle gerçekleşir. Bu manada sosyalleşme, bireyin toplum kültürü içerisine dâhil edilmesi ve kültürün birey tarafından özümseme sürecidir (Linton, 1974). Sosyal hayatta sosyalleşme süreci olmaksızın her hangi bir toplumun veya kurumun varlığını sürdürmesi mümkün değildir. Bu süreç olmasaydı bireyin kendisi bile bir şahsiyet haline gelemezdi (Davis, 1948). Bu ifadeler sosyalleşme sürecinin hem topluma hem de bireye yönelik bir işlevde bulunduğunu göstermektedir. Bütün insan topluluklarında, bir takım

toplumsal amaçlar adına, toplum çok çeşitli sosyalleşme süreçleriyle (aile, ekonomi, dini ve siyasi eğitim vb.) kendini idare eder. Berger (1982)'e göre; sosyal dünya, ancak sosyalleşme sürecinde bireyin içerisinde özümseir. Bu yolla toplum, sadece bireyin hareketlerini kontrol etmez aynı zamanda, kimliğini, düşünce ve duyguları da biçimlendirir. Böylece toplumun yapısı, bireyin kendi bilincinin bir yapısına dönüşür.

Sosyalleşme sürecinin gerçekte doğumdan hemen sonra başlayıp bir insanın hayatı boyunca sürmesine karşın, etkilediği davranışların çoğu ilk çocukluk döneminde özellikle belirgin hale gelir. Bunlar arasında ana-baba-çocuk, çocuk-kardeşler, çocuk yaşlılar arası etkileşimler vardır. Çocukların bağımlı davranış gösterme derecesi, disiplin ihtiyaç duyma derecesi, disiplinin türü ve çocukların buna tepkisi, hepsi sosyalleşme süreci ile yakından ilgilidir (Onur, 2004).

Sosyologlar sosyalleşmeyi, insanların potansiyellerini geliştirdikleri ve kültürlerini öğrendikleri hayat boyu devam eden sosyal deneyim süreci olarak tanımlar. İzole edilmiş çocukların durumları ve bunlarla ilgili yapılan çalışmalar sosyal deneyimden mahrum olmanın sebep olduğu durumu göstermektedir. Bunlardan en ilgi çekici olan Anna ve İsabelle örnekleridir. Anna yasadışı doğmuş bir çocuktur ve doğduğu andan itibaren bir odaya kapatılır, annesinden başka insanlarla çok az ilişki kurar. Annesinin ilgisi de ona sadece süt getirmesiyle sınırlıdır. Anne onu ne kucağına alır ne sever ne de bir şey öğretir. Anna altı yaşına geldiğinde insanoğluna ilişkin sadece birkaç şey görmüştür ve sürekli etrafına kayıtsızca bakmaktadır. Yasadışı yollardan doğmuş olan İsabelle de sağır ve dilsiz annesi ile birlikte kapatılır. Her ikisi de yalnızca el ve kol hareketleriyle anlaşılır. Altı yaşına geldiğinde insani ilişkilerden tamamen yoksun olan İsabelle, insanlar karşısında ürkek ve düşmanca bir tavır içerisinde, tuhaf ve çirkin sesler çıkarır. Anna'dan farklı eğitim programı uygulanan İsabelle sekiz buçuk yaşına geldiğinde, Anna'dan farklı olarak neşeli, geleceğe yönelik umut veren ve yaşlılarının düzeyine ulaşmış bir çocuk olurken Anna İsabelle kadar yeterli bir

potansiyele sahip bebeklik döneminden geçmediği ve öteki insanlarla daha az ilişki kurduğu için sosyalleşmemiştir (Elkin, 1995) .

Elkin ve Handel (1978)'e göre, bireyin sosyalleşebilmesi için; süregelen bir toplumun, bir dünyanın var olması, kişinin yeterli ve gerekli biyolojik ve kalıtsal özelliklere sahip olması ve diğer insanlarla birtakım ilişkiler kurma isteği içinde bulunması gerekmektedir.

Sosyolojinin çok önemli konularından biri olan sosyalleşme, insan için toplum hayatının zorunlu olmasına doğrudan bağlı olarak ele alınması gereken bir konudur. Aristo'ya göre “insan toplumsal bir canlıdır”, İbn Haldun (1996)'a göre; “İnsan için toplum zorunludur”. İnsanın zorunlu bir biçimde toplumsal varlık oluşuna bağlı olarak sosyalleşme de zorunludur. Sosyalleşme, bireyin toplum içinde hayatını devam ettirebilmesi ve toplum hayatının devamı için zorunludur. Dolayısıyla insan, tabiatı gereği toplumda sosyalleşme süreci içinde varlık kazanır. Bu anlamda sosyalleşme, insanın toplumun bir üyesi olma süreci olarak anlaşılabilir.

Bireyin, doğumu ile başlayan ve hayatın sona ermesi ile biten bu süreç, çok boyutlu ve karmaşık yapısı ile çeşitli çalışmaların konusu olmuştur. Konuya, değişik disiplinler açısından bakıldığında, gerek toplumsallaşma olgusunun tanımlanmasında, gerekse bu sürecin nasıl işlediği konularında farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Sürecin, her şeyden önce, birey yaşantısı boyunca sürmesi, bireyin yaş dönemlerine göre incelenmesini gerektirmiştir. Her ne kadar, kimi tanımlamalarda, toplumsallaşma olgusu, çocuk dönemi ile sınırlandırılarak, “...kültürün çocuğa iletilmesi...” (Reading, 1977) ya da “...kişiliği geliştirme süreci...” (Zadnozy, 1959) olarak tanımlanmakta ise de sürecin hayat boyu sürdüğü açıktır.

Ferdi tutum ve davranışların, bir veya daha fazla sayıdaki fertlerle bir sosyal çevrede etkileşimi sonucu meydana gelmekte olan sosyalleşme, literatürde de çoğu kere, sosyal gelişme kavramı ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Sosyalleşme veya toplumsal değerlerin aktarımı ve yaygınlaştırılmasıyla, sosyal hayatın yaşanması ve geleceğe doğru bir devamlılığı sağlamaktadır.

Sosyalleşme, ferдин sosyal boyutta ortaya çıkmasıyla var olan bir süreçtir. Toplumun bulunduğu her zaman ve mekân biriminde bu süreç mevcuttur (Erkal, 1999).

Aziz (1982) insanın biyolojik varlık olmaktan çıkıp, toplumun bir üyesi olması, ancak toplumda ondan önce var olan kuralları öğrenmesi, değer ve inançları benimsemesi, onaması ve bunlara uygun olarak kendisine verilen rolleri oynaması, gerçekleştirmesi ile olanaklıdır. Bireyin, içinde yer aldığı toplumun bir üyesi olabilmesi için geçirdiği aşamalar ise “toplumsallaşma” (socialization) denilen süreç ile gerçekleşir. Bu süreç yolu ile birey, kişilik kazanmakta ve belli bir toplumda yaşamasını mümkün kılan tutum ve davranışlar kazanmaktadır.

Erkal (1999)’a göre sosyalleşme süreci bir sosyal olgu olarak ferдин doğuştan itibaren toplum üyeliğini kazanmasında geçirdiği safhaların hepsine verilen addır. Bu safhalara zekâ gelişmesi, öğrenme ve eğitim yoluyla varılır. Gökçalı (1981)’e göre; insan dünyaya geldiğinde sosyal olmayan (la-içtimai, asosyal) bir varlıktır. Fakat toplum öyle bir yapıya sahiptir ki, başlangıçta sosyal olmayan bu varlıkları, dünyaya geldiği andan itibaren kendi sosyal çevresine benzetmeye çalışır. İnsanların toplumsal normlara uyum sağlam yani sosyalleşmesi, toplumun devam için gereklidir. Bir toplumun fertlerine dilini, ahlakını, estetik zevkini, ilmi mantığını, teknik bilgilerini aşılacakça yaşamasına imkân yoktur. İşte toplumun fertleri üzerinde uyguladığı bu sosyalleştirme işine eğitim (terbiye) adı verilir.

Giddens (2000)’e göre; bizler, sosyalleşme süreci yoluyla kültürümüzün özelliklerini öğreniriz. Sosyalleşme diğer insanlarla ilişki yoluyla, yardıma ihtiyaç duyan bebeğin yavaş yavaş kendi kendisinin farkında olan, belirli bir kültürün tarzıyla beceriye sahip, bilgili bir insana dönüşme sürecidir.

İnsan dünyaya geldiği anda bir ailenin, akrabalık ilişkilerinin, bu ilişkilerin temelini oluşturan bir dilin ve kültürün; en genelde de bir toplumun ve milletin içine doğmaktadır. ”O sosyalliğe doğru bir yatkınlıkla doğmakta ve toplumun üyesi haline gelmektedir” (Berger ve Luckman, 2008).

Ergün (1994)'e göre sosyalleşme, bireylerin iç dünyasında bir “şahsiyet modeli” kurmaya çalışmaktadır. Bir insanın şahsiyetini karakterize eden özellikler, o insanın inançları ve fikirleri, değerleri, tutumları ve vaziyet alışlarıdır. Sosyalleşme sırasında meydana gelen bu özellikler, kişilerin “dünya görüşü”nü şekillendirir ve bir bireyin dünya görüşü, mensup olduğu grubun dünya görüşüne oldukça yakındır.

Dönmezer (1982)'e göre; sosyalleşme, hayatta ancak bir kez geçirilen bir haldir. İnsanların çocukken öğrendiği birçok şey onların zihinlerinde öyle derin yer etmiştir ki; bunlar ancak, beyin yıkama gibi çok istisnai tecrübeler geçirildiğinde bertaraf edilebilir. Oysa ergenlerin öğrenmelerinde böyle bir nitelikten bahsedilemez; çünkü ergenlikte elde edilen bilgi teknik niteliktedir ve kültür değerlerinin içe geçirilmesi sonucunu meydana getirmez.

1. Sosyalleşme Süreci

Sosyalleşme Latince “sociare”, “bağlamak”, sosyal normların içselleştirilmesi yoluyla toplumsal düşünce ve duygu kalıplarına uyum sağlamaktır. Türkçe 'ye ‘sosyalleşme’ ya da ‘toplumsallaşma’ olarak tercüme edilen ‘socialization’ kelimesi, “bireyin kişilik kazanarak belli bir toplumsal çevreye hazırlanması, toplumla bütünleşmesi süreci” (Eren, 1988) olarak tanımlanmaktadır.

Akdeniz (1994) sosyalizasyon kelimesinin Batı kaynaklı olduğu dilimizde çeşitli ve bulanık manalarda kullanıldığını Türk Dil Kurumu tarafından eş anlamlı olarak kullanılan toplumsallaştırma'yı Türkçenin kuralları, söyleniş kolaylığı, kulağa etkisi ve ses yumuşaklığı bakımından eleştirmiş bu kelimelerin yerine benimseme kelimesine benzeterek “toplumsama” kavramını önermiş ancak yaygın kullanım alanı bulamamıştır.

Sosyalleşme ile ilgili tanımlama ve açıklama girişimlerinde 1960'lı yıllardan itibaren artış görülmektedir. Bu girişimlerin, çocuğun yetiştirilmesi, eğitim, kültüre girme (enculturation), kültürlenme (acculturation), sosyal karakterin gelişimi, olgunlaşma, rolün öğrenilmesi, sosyal katılım gibi kavramsallaştırmalar eşliğinde yürütülmektedir.

Ergün (1994) 'e göre; sosyalleşme en az üç farklı anlamda kullanılmaktadır:

a) Bir toplum içinde yaşayan bireylerin şahsiyet yapılarının gelişimine toplumun doğrudan doğruya veya dolaylı olarak yaptığı etkiler, sosyalleşmedir. Bu açıdan sosyalleşme kavramı ile klasik eğitim kavramı aynı anlamda kullanılmaktadır.

b) Çevre faktörlerinden ister etkilensin ister etkilenmesin, genel şahsiyet gelişimini ifade etmek için de sosyalleşme kavramı kullanılmaktadır ki, bu klasik psikolojideki "gelişim" kavramının karşılığıdır.

c) Sosyal değerlerin, normların ve davranış örneklerinin bir kişiye kazandırılması; bu şekilde kişinin-potansiyel olarak- o toplumun içinde hareket etme yeteneğine sahip birisi olması da sosyalleşme sayılmaktadır ki, bu klasik sosyolojideki "insan tabiatının sosyalleştirilmesi" demektir.

Sosyalleşme kavramını ilk kullanan Durkheim eğitimi, yetişkin kuşakların yetişmekte olan kuşakları sosyalleştirmesi, toplumsal hayata alıştırmaları, ruhsal, zihni ve ahlaki yönden yetiştirmesi olarak kabul etmişti. O, eğitime metotlu sosyalleşme (Socialization methodique) diyordu. Toplum içinde bilinçsiz, plânsız ve kendiliğinden yapılan sosyalleşme de metotsuz sosyalleşme (yaygın eğitim) dir. (Ergun, 1994).

Sosyalleşme ile ilgili bireysel ve toplumsal açıdan yapılmış tanımlar bulunmaktadır. Özkalp (2005)'e göre sosyalleşme; bireysel açıdan insanın hayvansal yönlerini bırakarak, insanî değerler kazanması ve kişiliğini bulması sürecidir. Toplumsal açıdan ise, sosyal ve kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılması ve kişilik gelişimidir. Yani sosyalleşme kavramı, insanın psikolojik ve sosyal gelişiminin tamamını kapsamı içine almaktadır. Zaten sosyalleşmenin amacı da insanî değerler kazanmaktır. İnsanda içgüdüsel davranış çok azdır. Dolayısıyla insanın insan olması öğrenilmiş davranışlarla mümkün olabilmektedir. Bu davranışları öğrenme süreci de sosyalleşme olarak adlandırılmaktadır.

Sosyalleşme çocuğun içinde bulunduğu toplumun inançlarını, tutumlarını ve kendisinden beklenen davranışları öğrenmesi ve bazı farklılıklar olsa da yeni

kuşakların kendilerinden önceki kuşakla benzer özellikler taşıması sürecidir (Arı, Çağdaş ve Seçer, 2002; Bayhan-San ve Artan, 2004).

Fichter, (2012)'e göre; sosyalleşme, kişinin çevresindekilerle arasındaki etkileşim sürecidir. Tolan, (1991)'na göre ise bireyin topluma kazandırılmasını hedefleyen kapsamlı yönüyle sosyalleşmeyi aynı zamanda bir kültürlenme süreci olarak da tanımlamak mümkündür. Bu yönüyle sosyalleşme, bireyi toplumun ve çeşitli grupların bir üyesi haline getiren değer, tutum ve davranışlarını, kurumsallaşmış normlara uygun olarak tanımlayabilmesine imkan sağlayan bir kültürlenme sürecidir

Sayın (1999) sosyalleşmeyi bir öğrenme süreci olarak yaşadığı toplumun istediği şekilde bir toplum üyesi haline gelmesi için toplumun sosyo-kültürel değerlerini çocuğa aktarması süreci olarak, Erkal (1999) bir sosyal olgu olarak ferdin doğuştan itibaren toplumun üyeliğini kazanmasında belli aşamalardan geçerek kendinden beklenen uygun rol ve ilgili normlardan haberdar olması olarak tanımlamaktadır.

Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar (2015)'ra göre; insan yavrusunun toplumun bir üyesi hâline gelmesidir; yani ailesinin, akraba ve komşuluk çevresinin, kent ve köylünün ve nihayet ulusunun bir parçası olduğunu öğrenmesidir. Büyümekte olan çocuk etrafındakilerle etkileşim sonucu, onlarınkine benzer davranışlar geliştirecektir. Böylece tek tek kişiler yerine toplumun üyeleri olan, birbirinden farklılıkları olduğu gibi, birbirlerine büyük benzerlikleri de gösteren toplumsal bireyler oluşur. Celkan (2006)'a göre insanın içinde yaşadığı topluma intibak etmesi, toplumla bütünleşmesi ya da özdeşleşmesidir. Bireyin toplumun değerlerini, normlarını, beklentilerini önce öğrenip daha sonra kişiliğinin bir parçası hâline getirerek topluma mâl olması sürecidir. (Köknel, 1982)'e göre ise insanı insan yapan toplumsal varlığı olduğuna göre, sosyalleşme aynı zamanda insan olma sürecidir.

Sosyalleşme, Gelles ve Levine (1991; Akt. Bozkurt, 2011)'in deyişiyle “çocukların potansiyellerini ortaya çıkartan anahtardır”. Çocuğun bulunduğu

sosyal çevre ve ait olduğu kültürel ortamın özellikleri, bu potansiyelin temel belirleyici olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sosyalleşme çocuğun, toplumun kural ve değerlerine uymayı öğrenmesi, bu değerler düzenini benimsemesidir. Bu öğrenme, tüm yaşam boyunca devam eder ve bireyin içinde yaşadığı toplumun kültürünü ve toplumdaki rolünü öğrenerek, toplumla bütünleşmesi sürecini kapsar. Bu süreç doğumdan sonra başlar ve yaşam boyu devam eder. Ancak yaşamın ilk yıllarında kazanılan davranışlar sosyalleşme açısından oldukça önemlidir (Morgan & Cole, 1985; Kandır, 2004).

Fichter, (2012)'e göre sosyalleşme; kişinin çevresindekilerle arasındaki etkileşimi süreci olan ve kişide sosyal davranış örüntülerinin kabulü, Marshall (1999)'a göre bir toplumdaki insanların gerek toplumun norm ve değerlerini içselleştirerek, gerekse toplumsal rollerini (işçi, arkadaş, yurttaş vb. olarak) yerine getirmeyi öğrenerek, toplum üyeleri haline gelmeleri sürecidir

Sosyalleşme doğumla başlayan çocuk yetiştirme, eğitime, kişinin ait olduğu toplum yoluyla, toplumsal tutumların, değerlerin, normların, alışkanlıkların, örnek davranışların ve bilgi birikiminin aktarılması sürecidir (Colman, 2003). İnsan gelişimi, biyolojik ve sosyo-psikolojik boyutları da olan karmaşık ve çok yönlü bir süreçtir “insan gelişimi, biyolojik olgunlaşma ve toplumsallaşma süreçleri ile devam etmektedir” (Kağıtçıbaşı, 2015 ve Cemalcılar). Bir yandan çevresiyle ilişkiye giren, diğer yandan biyolojik olarak gelişen insan organizması, karşılıklı ilişkilerle “insan haline gelme”ktedir (becoming man) ve söz konusu çevre hem doğal hem de insani bir çevredir (Berger ve Luckmann, 2008).

Morgan (2001) insan doğarken bir kültürün içine doğar ve o kültürle yoğrulur. Bu sebeple çocuk, içinde bulunduğu ailenin ve dolayısıyla toplumun kültürel özelliklerini kavrar. Aksini yaptıracak etkenler olmadıkça kişi ait olduğu kültüre uygun davranışlar sergiler. Kültür, sosyalleşme süreci ile kişiliğin oluşması ve gelişmesinde önemli bir etkidir. Yavuzer (1994)'e

göre: sosyal bir varlık olan insanın sosyalleşmesi, insan organizmasının çaresizlik ve tam bir bencillikle nitelenen bebeklik çağından, bağımsız bir üretkenlikle nitelenen yetişkinlik dönemine geçmesiyle sonuçlanan bir öğrenme ve öğretme sürecidir.

Parsons (2005) toplumun devamlılığını sağlaması ve toplumu sürekli üretmesi dolayısıyla sosyalleşmenin bütün toplumlarda var olan zorunlu bir süreç olduğuna dikkat çekerek sosyalleşmenin evrensel bir işlev olduğunu savunmuştur. Topluma yeni dahil olanların “barbarca istilası” her toplum için hassas bir duruma işaret eder. Sosyalleşme, toplumda nasıl yaşayacaklarının bilgisine sahip olmayan “barbarlar” a nasıl yaşanacağını öğretmek onları terbiye etmekte ve toplumsal düzeni sağlamaktadır.

Berger ve Luckmann (2008)’e göre her ne kadar oyunun kurallarını yetişkinler koysa da çocuk, sosyalleşme sürecinin pasif bir alıcısı konumuna indirgenemez.

Hollingshead, bireyin sosyalleşmesini üç ilkeye dayandırmaktadır (Akt: Başaran, 1974):

1. Birey sosyal davranışı, toplumun bireyleriyle etkileşim halinde öğrenir.
2. Bireyin ne öğreneceğini, içinde yaşadığı toplumun kültürü belirler.
3. Bireyin öğrenmesi, bir sosyal organizasyona ancak etkin bir biçimde katılması ile tamamlanır.

Kültürün nesilden nesile geçerek devam etmesinde sosyalleşmenin rolü büyüktür. Bir toplum, çocuk yetiştirme yollarıyla kültürünü yeni nesle öğretir. Sosyalleşme sürecinin ve çocuk yetiştirme yollarının karşılaştırmalı incelemesini yapanlardan Whiting ve Child (1953; akt Kağıtçıbaşı, 2015)’ın araştırmalarının genel hipotezi şudur: Bir toplumun yerleşme düzeni, yani ekonomik, politik ve sosyal organizasyonu, toplumun çocuk yetiştirme yollarını etkiler. Çocuk yetiştirme ise kişiliği etkiler. Kişilik özellikleri de din, batıl inançlar vb. çeşitli inanç sistemlerine yansır. Giddens (2000), sosyalleşmeyi bireyin bebeklik döneminden itibaren ele almakta ve bebeğin doğduğu kültür içinde geçerli olan bilgi ve becerileri edinerek, kendi

bilincinde olan, bilgili bir kişi haline gelme süreci olarak değerlendirmektedir. Bu süreç içinde toplumun istediği ve değerli bulduğu davranışların ve değerlerin benimsetilmesi istenmeyen ve beğenilmeyen davranışların kontrol altına alınması söz konusudur.

Sosyalleşme, karşılıklı etkilere açık bir gelişim ve öğrenme süreci olarak da kabul edilebilir. Bireyin fizyolojik olgunlaşmasının yanında bilişsel, ahlaki, benlik ve sosyal benlik gelişimi ile doğrudan ilgili bir süreçtir (Coser ve diğ., 1983; Akt. Ulusoy, 1994). Çocuk bu süreçte içinde bulunduğu toplumun normlarını, değerlerini ve inançlarını benimseyerek toplumun bir üyesi haline gelirken kendisi de topluma katkıda bulunur. Aynı zamanda kişiliği ve kimliği oluşur şekillenir.

Tan (1981)'a göre: sosyalleşme, insanın başka insanlarla karşılıklı etkileşim sonunda belli bir toplumun “yapma”, “duyma” ve “düşünme” biçimlerini öğrenmesi ve içselleştirmesi sürecidir.

Günümüz modern sosyoloji çalışmalarında sosyalleşme konusuna yönelik iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Birinci yaklaşım, sosyalleşmeyi, ‘sosyal rollerin öğrenilmesi’ (learning of social roles) süreci olarak ele almaktadır. Bu yaklaşıma göre, bireyler ait oldukları grupların uygun rollerini ve statülerini öğrenme ve özümseme yoluyla toplumun üyeleriyle bütünleşirler. İkinci yaklaşım ise, ‘benlik/öz benlik oluşumu’ (self-concept formation) dur. Bu yaklaşım, özel ve karşılıklı ilişkiler bağlamında benlik ve kimlik gelişim sürecini sosyalleşmenin temeli olarak ele almaktadır Orville,(1966; akt, Coştu, 2009).

Buna göre sosyalleşme, toplumsal hayatın iki önemli yönüne hitap etmektedir: insanın gelişimi ve toplumsal/kültürel devamlılık. Çocuğun toplumla olan etkileşimi sırasında bir taraftan birey, ait olduğu grubunun normlarını, değerlerini, tutumlarını ve dilini öğrenirken bireysel kişiliği, şahsiyeti oluşmakta ve şekillenmektedir.

2. Sosyalleşme ile ilgili Kavramlar

Sosyalleşme süreci, birey üzerinde eylemde bulunan toplum ve topluma tepkide bulunan birey açısından iki farklı bakış açısıyla değerlendirilebilir. Fichter (2012) bunlar nesnel bakımdan sosyalleşme ve öznel bakımdan sosyalleşme olarak adlandırmıştır.

2.1. Nesnel olarak sosyalleşme

Fichter (2012)'e göre; nesnel sosyalizasyon toplum kültürünün bir kuşaktan diğerine geçirildiği ve bireyin, örgütlenmiş sosyal hayatın kabul edilmiş ve onaylanmış yollarına uyarlandığı bir süreçtir. Durkheim (1972)'a göre sosyal olaylar değişik şekillerde (din, ahlak, hukuk, mantık gibi) ferdi şuurlara dıştan gelerek kendilerini ferde istese de istemese de zorla kabul ettirirler (akt: Arslantürk ve Amman, 2014). Bu sosyalleşmede toplumun birey üzerinde etkisi bulunmaktadır.

Tolan (1991) bu yönüyle sosyalleşmeyi, “başkalarıyla olan ilişkileri aracılığıyla bireye iyi-kötü, doğru-yanlış gibi toplumun yargı ölçütlerinin, diğer tüm değer, kural ve normların, toplumca kabul edilebilir tutum ve alışkanlıkların, becerilerin iletilmesi süreci olarak ifade etmektedir. Demir (2004)'e göre; temel amaç, değerler sisteminin, toplumsal semboller ve beklentilerin, sosyal rollerin ve davranış kalıplarının bireye öğretilmesidir. Ancak bu süreçte “formal değerler ve normların yanında informal değerler ve normlar da bireylere aktarılır.

Sosyalleşme tek yönlü bir süreç değildir. Sosyalleşme iki yönlü bir etkileşim olduğu için etkileşimdeki her birey diğerini etkilemektedir (Witt, 1997). Karşılıklı etkileşim sürecine dayalı olan bu süreçte kişilik ve benlik gelişimi sürecinde birey etken bir öznedir. “Başkalarıyla ilişki kurma, sosyal öğrenmenin temel koşuludur. Belirli sınırlar içinde, bir kişinin yaşamındaki ilişki ve temaslarının sayısı ve çeşidi aynı zamanda o kişinin sosyalleşme derecesinin de ölçüsü olarak gösterilir (Fichter,1990).

Bu noktada sosyalleşmenin iki temel işlevi ortaya çıkmaktadır. Birincisi; sosyalleşme, tuvalet alışkanlığından, bilimsel metoda kadar geniş bir alanda temel davranış disiplinlerini öğretir. Bu anlamda sosyalleşme bir çeşit sosyal

kontrol mekanizmasıdır. İkincisi; sosyalizasyon toplum içindeki rolleri, onları destekleyen fikirleri, alışkanlıkları, vaziyet alış ve istekleri öğretir (Coser ve diğ, 1983; Akt. Ulusoy, 1994). Özetle nesilden nesile kültürün aktarımı ve benliğin gelişmesi işlevlerini yerine getirir

2.2.Öznel olarak sosyalleşme

Fichter (2012)'e göre; bireyin çevresindeki kişilere uyarlanması sırasında bireyde meydana gelen bir öğrenme sürecidir. Kişi içinde yaşadığı toplumun alışkanlıklarını alır. Çocukluktan başlayarak adım adım “toplumca kırılmış” bir hale gelir. Sosyalleşme sürecinin işleyişi ile kişi bir Amerikalı, Meksikalı, Fransız v.s. olur.

Öznel sosyalleşme sürecinde benliğin oluşmasında Sutherland ve diğ, (1952; Akt. Ulusoy, 2004), rol oynayan faktörleri dört temel grupta ele almaktadırlar. Bu faktörler; 1. Biyolojik temeller, 2. Sosyo-kültürel temeller, 3. Fiziki çevre ve 4. Kişinin biricik deneyimleri, şeklinde sıralanabilir. Bu faktörlerin etkisiyle birey içinde bulunduğu çevreye

2.3.Birincil sosyalleşme

Sosyologlar sosyalleşmenin genellikle iki aşamada gerçekleştiğinden söz etmektedir. Berger ve Luckmann (2008)'in yaptığı birincil ve ikincil sosyalleşme ayrımında birincil sosyalleşme, birey, çocuklukta toplumun bir üyesi haline geldiği zaman gerçekleşir. Bu döneme çocuğun dünyasında önemli olan insanlar, genellikle anne babalar, gerçekliğin tanımlarını çocuğa empoze ederler ve çocuk da bunları içselleştirir, bu önemli aktörlerin rol ve tutumları çocuğun dünyası haline gelir.

Bu dönem çocuğun başkalarının yardımına ihtiyaç duyduğu bağımlılığının üst seviyelerde olduğu dönemi kapsar. Bundan dolayı hayatın ilk yıllarında çocuğun kimliğinin ve kişiliğinin oluşum dönemi olan birincil sosyalleşme döneminde birey için hayati öneme sahip olan en etkin ve temel kurum ailedir (Klabutscher, 2009). Bu dönemde bireyin temel kişilik yapısını en fazla etkileyen faktör aile olmaktadır. Kişinin ailesinde gerçekleştiği

sosyalleşme ne derece başarılı ise ömür boyu sürecek olan sosyalleşmesi de o derece başarılı olur (Çetin, 2003; Bilgin, 2010).

Bir çocuk; tutumları, değerleri ve belli bir kültürün üyeleri olarak bireylere uygun eylemleri öğrendiğinde, birincil sosyalleşme meydana gelir. Çocuk bu süreçte, özellikle yakın aile üyeleri ve arkadaşlarının etkisine girer. Bu etkileşimde en önemli şart; yeni doğan çocuğun dünyaya gelişinden itibaren çevresinde olan insanlarla temel güven duygusunun olmasıdır. Bu bağ, yeni doğan çocuğun duygusal gelişimini, neredeyse tamamen iç refah üzerine kurmuştur. En kolay ulaşılan, ona duygusal anlamda hamilelikten beri en yakın insan olan annesi ile yeni doğan çocuk arasında gelişir. Kendisini içsel olarak, ayrıca çevresinde de en çok güvende hissetmesi, sıcaklık, beslenme, sevgi ve bakım gibi hayati ihtiyaçları karşıladığı takdirde gerçekleşecektir.

Birincil sosyalleşme dönemi, bireyin erken çocukluk dönemi olan 0-6 yaş arası dönemde yer alan düşünceleri ile ilişkili bireysel kimlik veya temel kişilik oluşumu ile birlikte son bulmaktadır. Daha sonraki dönemlerde ise bireyin kişilik yapısında esaslı değişiklikler olmamakla birlikte, bireyin temel kişiliği bazı değişikliklere uğrayabilir (Grundmann, 2006; Strohmeier, 2005). Bireyin çocukluk izlenimlerinin kesin bir değişmezliği olduğu söylenemez.

2.4. İkincil sosyalleşme

Çocukluktan sonraki dönem ile olgunluk döneminde gerçekleşir. Bu aşamada sosyalleşmenin ilk aracı olan aile dışında okullar, toplumsal gruplar ve iletişim araçları sosyalleşmeye katkıda bulunur. Çocuğun büyümeye başladığı süreçte dış çevre ile etkileşimi ile birlikte gerçekleşen sosyalleşmedir. Büyük toplum içinde küçük bir grubun bir üyesi olarak uygun davranışın ne olduğunu öğrenme sürecini ifade eder.

Temelde bu, toplumun sosyalleştirici araçları veya temsilcileri tarafından takviye edilen davranış kalıplarıdır. İkincil sosyalleşme mekânları, çocuklarla yetişkinlerin, içinde buldukları durumlara uygun bir şekilde nasıl davranacaklarını öğrendikleri yerlerdir. Mesela okullar, evden farklı

davranmayı gerektirir; çocukların okullarda yeni kurallar öğrenmesi ve ona göre davranması gerekir.

3. Sosyalleşme Amaçları

Sosyalleşmenin amacı, toplumsal kurumların ve yetişkinlerin rol beklentileri ile bireylerin rol davranışları arasında bir uyum meydana getirmek, norm çatışmalarının ortadan kalktığı bir durum oluşturmaktır.

Tezcan (2012)'ye göre sosyalleşme bireylere tuvalet alışkanlıklarından, bilim yöntemlerine kadar uzanan temel disiplinleri aşılır. Arnett (2007) sosyalleşmenin amaçlarını; doğru ve yanlış anlamak, güdülerini kontrol etmek, bizleri toplumsal cinsiyet, mesleki ve ana-babalık gibi sosyal rollerimize uygun hazırlamak, toplumsal hayata saygı, sorumluluk ve değer atfederek yaşamak için koruyucu ve onaylayıcı bireyler olmamızı sağlamak olarak sıralamaktadır.

Kocacık (1997)'a göre ise sosyalleşme sürecinin amaçları: sosyalleşme bireylere toplumdaki temel davranış yollarını, kurallarını öğretir. Böylece bireylerin toplumsal varlık haline gelmelerini sağlar. Bireylerde iyi anne baba, iyi çocuk iyi bir meslek üyesi olma gibi belli özlemler oluşturur. Bireylere rollerini (öğrenci, öğretici, anne, baba v.s öğretir). Bireylerin rollerini kendilerinden beklenen davranışlarını destekleyen tutumları öğrenmeleri, bunlara uygun hareket etmelerini sağlar. Çocuklara ve gençlere yetişkin eylemlerine katılmalarını sağlayacak beceriler öğretilir. Bireyin kişiliğinin oluşmasını, benlik ve kimlik edinmesini sağlar. Bireylerin toplumun maddi/manevi kültürünü öğrenmesini, benimsemesini ve toplumun göreliliğini sağlar.

Ergün (1994)'e göre ise sosyalleşme: insanın insan olmasını, düşünmesini sağlayan dil sosyal bir ortam içinde kazanılır. Çocukta kendine güven duygusunu geliştirir. Bu duygu onun olumsuz bir vaziyet alışla diğer insanlardan kaçıp kendi başına hodbin ve hiç bir şey öğrenemez bir varlık olarak yaşamasına veya mevcut otoriteye kayıtsız şartsız boyun eğerek silik bir varlık olarak yaşamasına engel olur. Sosyalleşme vicdan oluşumuna

hizmet eder; bu sayede çocuk hem kendi fikir ve ihtiyaçlarını kontrol eder hem de toplumdaki mevcut değer ve kurallara uygun davranış şekilleri geliştirilebilir. Zihni yeteneklerin geliştirilmesini amaçlar bu sayede kişi bilgisel alandaki kavramları, teorileri çözebilir. Çocuktaki başarı motivasyonunu artırır, bireyde sonsuz bir şevk ve arzu çeşitliliği yaratır. Ancak bu arada başarı arzusunun kontrol edilecek sosyal sınırlar da çok iyi gösterilmelidir. Başkalarının ilgi ve ihtiyaçlarını kabul edip saygı göstermeyi (empati) de çocuklarda bir özellik olarak yerleştirmeye çalışır. Başkaları yetenek ve beceri yönünden ne kadar zayıf olsa bile onların haklarını, ihtiyaç ve çıkarlarını tanımayı ve saygı göstermeyi çocuklara ancak sosyalleşme öğretebilir. Sosyal çatışmaların görmezlikten gelinerek örtbas edilmeyeceğini veya kaba kuvvet kullanılarak çözümlenemeyeceğini; sosyal sorunların çözümünün sosyalleşme içinde, kişilere sosyal kuralların öğretilerek verilebileceğini gösterir.

4. Sosyalleşme Tipleri

Sosyalleşmenin hedeflenen düzeylerde meydana gelmiş olup olmaması kazandırılan sosyalleşmenin başarılı olup olmadığını ortaya koyarken aynı zamanda bunlara vesile olan gerekçeleri de ele alıp incelemeye çalışacağız.

4.1. Başarılı Sosyalleşme

Sosyal bir varlık olarak tanımlanan insan, doğduğu andan itibaren topluma uyma çabasıdadır. Birey, ihtiyaçlarını içinde yaşadığı kültüre özgü biçimde karşılamayı öğrendiği taktirde uyumlu davranışlar sergileyebilir ve kabul görebilir (Konuk, 1994). Sosyalleşen birey, “toplumun bir üyesi haline gelir ve diğer bireylerle benzer davranışları gösterir. Sosyalleşme bir taraftan bireylere kimlik kazandırırken, diğer taraftan da toplumun kültürünü kuşaktan kuşağa aktarır, hem toplumsal davranışı hem de kimliğin gelişimini etkiler” (Bozkurt, 2011).

Başarılı sosyalleşmede sosyalleşen kişilerin buldukları bir durumdan “ideal” bir duruma geçmeleri ve toplumsal rollerini öğrenmeleri beklenir. Bu bakımdan başarılı sosyalleşmenin birtakım şartları vardır:

- Bireyin vakıf olduğu tavır ve davranış örneklerini yenilerinden ayırabilmesi gerekmektedir.
- Birey sosyalleştirilirken uygun olmayan davranışlarının cezalandırılması aynı şekilde de olması istenilen davranışlarının ödüllendirilmesi yani ödüller ve cezalarla güçlendirilerek bireye eğitim verilmesi gerekmektedir.
- Yapmayı istediği bir hareketi kısıtlanan bireyin içine düşebileceği sıkıntılarının uygun bir biçimde idare edilmesi ve kişiliğin gelişimine katkı sağlaması gerekmektedir (Dönmezer, 1982; Tezcan, 2012).

Tezcan (2012)'ye göre; başarılı bir sosyalleşmenin bireye kazandıracağı pek çok şey vardır. Gelişmeyi sağlar, teşvik edicidir, motive eder, haz verir ve başarıya dönüktür (Tezcan, 2012).

Doğan (1995) sosyalleşen bireylerin, “a-sosyal” olmamaları için kendileri dışında olan herkesle sağlıklı toplumsal ilişkiler kurabiliyor olmaları da gerektiğini söylemektedir. Bunun için gerekli olanlar: -Bireyin yaşamı süresince içerisinde yaşadığı makro ve mikro çevreleri önemseyerek dikkate alması gerekmektedir.

- Bireyin çevresini dikkate alması; içinde yaşadığı çevreye ilişkin kalıplaşmış değerlere uygun bir davranış biçimi edinmiş olması demektir,
- Bireyin içinde yaşadığı çevreye ilişkin kalıplaşmış değerlere uygun bir davranış biçimi edinmiş olabilmesi için, bu çevrede yaşayan diğer insanları kabul etmesi ve onlara sevgi ve saygı göstermesi gerekmektedir,

Gecas (2000)'a göre; başarılı sosyalleşmenin işareti, sosyal kontrolün kendini kontrol etmeye dönüşmesidir. Bu genellikle, kimliğin gelişimi ve kişiliğe yönelik karakteristik özellikler sayesinde gerçekleşir. Kimliklere bağlılık, bu kimlikler tarafından içerilen değerler ve normlara uyumda bireyler için bir motivasyon kaynağı oluşturur.

4.2. Başarısız Sosyalleşme

Bireyin toplumdaki uyum ve dayanışmayı sağlamaya yönelik kuralları öğrenememesi veya yetersiz öğrenmesi olarak ifade edilebilir. Dönmezer (1982)'e göre; bazı bireyler toplumun değerlerine, normlarına, kültürüne vs. uygun davranış özellikleri edinemezler. Çünkü sosyalleşme süreci onlar için başarılı bir seyir izleyememiş ve bu nedenle onlar da üzerlerine düşen toplum kültürüne uygun davranış özelliklerini edinememişlerdir. Bu süreçte birincil derecedeki etken sosyalleştirici kurumun, yeterli bir biçimde öğretimde bulunamaması veya yanlış bulunmasıdır. Bu da büyük ölçüde sosyalleşme için gerekli şartların var olmamasından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte daha önceden öğrenilen bir bilginin, daha sonra öğrenilen bir bilgiyle çekişme halinde bulunması da sosyalleşmede başarısızlık nedeni oluşturmaktadır.

Sosyalleşme, mevcut bir toplumun en azından en önemli anlamlarını içselleştirme ve özümsemeye başarılı olmazsa, bu durumda onun tutarlı bir girişim olmayı sürdürmesi zorlaşır. Özel olarak böyle bir toplum, zaman içinde direncini garanti edecek bir gelenek oluşturma konumunda olamaz (Berger, 2005). Tezcan (2012)'e göre ise başarısız sosyalleşmede bazı bireyler kendi içinde çelişen ya da toplum kültürüyle çatışan tutumlar geliştirirler. Bu bağlamda başarısız sosyalleşmede sapkın davranışlar görülmeye başlanır.

5. Sosyalleşme İle İlgili Teorik Yaklaşımlar

Sosyalleşme olgusunun karmaşık yapısı, konu ile ilgilenenleri zorunlu olarak değişik kuramsal yaklaşımlara götürmüştür. Sosyalleşme bireysel ve toplumsal öğelerin karşılıklı etkileşimini içerir. Bu nedenle sosyalleşme kuramı bunlardan yalnızca biri üzerinde temellenemez. Ancak insan gelişimini inceleyen psikolojik kuramlar konunun bireysel yönünü, sosyolojik kuramlar da konunun toplumsal yönünü ön plana çıkarmaktadır.

5.1. Sosyal Benlik Kuramı George Herbert H. Mead:

Sosyal deneyimin bir bireyin kişiliğini nasıl geliştirdiğini açıklamak için sosyal davranış kuramını geliştirmiştir. Bu kuramda toplumsal tecrübenin bir bireyin benlik-kavramını nasıl geliştirdiğine dair dikkate değer açıklamalar mevcuttur.

Özkalp (2005) 'e göre: sosyalleşme sürecinde benlik ya da bireyin kendi kişisel ve toplumsal kimliği hakkındaki duygu ve anlayışları önemli yer tutar. Bireyler, toplum içerisinde çeşitli rol beklentileri ve kültürleri hakkında bilgilerini ve deneyimlerini çeşitlendirirken, aynı zamanda kendilerini de tanıma imkanı bulurlar. Bu anlamda, bireyler, benliklerini sosyalleşme süreci gibi yavaş yavaş oluştururlar. "Benlik veya kendilik insanın kim ve nasıl olduğu hakkındaki algılamalarının bir organizasyonudur.

Aslantürk ve Amman (2014) 'e göre; benlik birtakım yaşantılar sonunda kazanılan bir yapı, bir oluşumdur. Çocuk, büyüme sürecinde giderek kendini diğer insanlardan ve nesnelere ayırmayı öğrenir. Böylece 'öz' ya da 'benlik' kavramı oluşur. (...) bu farkında oluş, bu idrak onun öz benliğini oluşturur. Demek ki 'öz-benlik' insanı kendisi yapan ve diğer kişilerden ayıran duygular, fikirler, niyetler ve değerlendirmelerin bir yığındır. Kişiyi dün ve bugün, çok muhtemel olarak yarın, aynı kişi olduğunu ve olacağını bildiren şeydir. Mead'in merkezi kavramı benliktir (self). Benlik, öz-farkındalık ve öz-imağdan oluşan kişiliğin bir parçasıdır. Mead'a göre kişilik çok boyutludur ve toplumsal süreçlerle gelişir; bireyin benlik kavramı, toplumsal etkileşimden ayrı düşünülemez.

George Herbert Mead (1863-1931), toplumsal deneyimin bir bireyin kişiliğini nasıl geliştirdiğini açıklama çabası içerisinde oldu. Mead'in de temel kavramı benliktir (self). Benlik, öz-farkındalık ve öz-imağdan oluşan kişiliğin bir parçasıdır. Mead'de benlik ya da kendilik bir toplumsal yapıdır ve toplumsal tecrübeleri sonucunda ortaya çıkar.

Mead'e göre: (1) Benlik doğuştan gelmez, zamanla gelişir. (2) Benlik, bireyler diğer bireylerle iletişime girdikçe, yani toplumsal deneyim ile gelişir.

(3) Toplumsal deneyim, sembollerin değişimi ile gerçekleşir. Sadece insanlar anlam yaratmak için kelime kullanır, jestlerde bulunur. (4) Anlam ıkarma çabası içerisinde olmak, diğer bireylerin niyetini anlamaya sebebiyet verir. (5) Bir niyeti anlamak, bir durumu başkaları açısından değerlendirebilmeyi gerekli kılar.

Semboller kullanarak, kendimizi diğer bireylerin yerine koyar, o kişinin bizi gördüğü gibi kendimizi görebiliriz. O nedenle de, harekete geçmeden bile diğer bireylerin bizim hakkımızda ne düşündüğünü tahmin edebilir ve ona uygun davranabiliriz. Diğer insanlar, bu anlamda, kendimizi görebileceğimiz bir aynadır. Bu konu, Charles Horton Cooley (1864-1929) tarafından da vurgulanan bir husustur. O, bu durumu, ayna benlik kavramıyla açıklar. Ona göre 'ayna benlik' ya da 'aynada akseden ben', 'insanların bizi nasıl gördüğünü düşünmemize dayanan benlik imajıdır. Mead (Akt: Macionis, 2013)

Diğer bir kişinin rolünü alarak kendimizin farkına varırız. Başka bir deyişle, diğer insanların rolünü üstlenmekle kendi benliğimizi geliştirmemiz mümkün olur. Çocuklar ise, sınırlı toplumsal tecrübeleri nedeniyle, bunu taklit etme yolu ile yaparlar.

Mead sosyalleşmenin göstergesinin; "Başkalarının bizden beklentilerine uyum göstermek ve davranışlarımızı buna göre ayarlamak" olduğunu ifade etmektedir. Bireyin bu kapasitesi ya da yeteneği rol olarak gelişmektedir. Diğer bir deyimle, birey hayatında çok önemli rolleri üstlenerek bu rollere göre dünyayı değerlendirmektedir. Bireyin bu değerlendirmelerinde, onun hayatında çok önemli rol oynayan kişiler olan ailesinin ve arkadaşlarının, daha sonra da içinde yaşadığı toplumun çok önemli bir payı vardır.

Mead'e göre bireyin kendisinin farkında olmasının başlangıcı anne ve ocuk ilişkisiyle başlar. Annenin bebeğin yaşamında çok önemli bir payı vardır. Bebeğin ilk iletişim kurduğu obje annesidir. Daha sonra bebek hayatını devam ettirebilmek için diğer insanlarla ilişkilerini sürdürür. Bebek kendisi için önem taşıyan bireylerin farkına varmasıyla ve onlarla kurduğu

iletişimlerle yaşamını kolaylaştırır ve çevresine uyum sağlar. Böylece toplumsallaşır.

Mead'e göre; bireyin davranışı, üyesi olduğu toplumsal grubun davranışı olarak anlaşılabilir. Kişinin sosyal davranışları, onun çevresinde görüp beğendiği ve taklit ettiği, yazılı ve sözlü dille benimsediği sosyalleşme içinde açıklanabilir.

5.2. Psikososyal Gelişim Kuramı: Erik H. Erikson:

Erikson (1984), her bireyin hayat içerisinde bir dizi kritik dönemle karşılaştığını ifade etmektedir. Erikson'a göre bu kritik dönemler uygun bir şekilde çözüldüğünde, bireyin psiko-sosyal gelişimi olumlu yönde etkilenir. Her kritik dönem, bireyin gelişimini biçimlendiren ve kişiliğini değiştiren, daha önceki kritik dönemlerin üzerine kurulmaktadır. Erikson (1984)'un bireylerin sekiz dönemden oluşan psiko-sosyal gelişim teorisinde erken çocukluk, Güvene Karşı Güvensizlik Duygusu (0-1 Yaş), Özerkliğe Karşı Kuşku ve Utanç Duygusu(1-3 yaş) ve Girişimciliğe Karşı Suçluluk Duygusu (3-6 Yaş) ilk üç evreyi içine alır. Bu gelişim dönemlerinde önemli olan nokta, her dönem de birisi olumlu diğeri ise olumsuz olan iki özellikten hangisinin birey tarafından kazanılıp kazanılmadığıdır. Bu dönemler, "temel güvene karşı güvensizlik" döneminden başlayarak birbirlerinin üzerine kurulmakta ve hayat boyu bireyin sahip olacağı özelliklere etki etmektedir (Rosenthal, Gurney & Moore, 1981).

White (1988)'e göre; Erikson gelişim evrelerini hem bireysel hem de toplumsal faktörler bağlamında açıklamaya çalışır. Dolayısıyla bu sistem bireysel değil, kuşaklararası bir modeldir. Hem çocukların hem de yetişkinlerin gerçekleştirmeleri gereken gelişimsel görevleri söz konusudur. Marr (1990) bu görevlerin iyi bir şekilde yerine getirilmesi durumunda kuşaklar, bir diğer kuşak için katalizör görevi görmüş olmaktadır. Bu sistemde her evrenin başarılı olması, diğer kuşakların tutumu ile de ilgilidir. Ross (2005) zihinsel, duygusal, sosyal ve manevî gelişim, kişilerarası olumlu ilişkiler sonucu oluşmaktadır. Erikson'un düşüncesine göre eğer anne

babalar çocuklarını iyi yetiştirebilir ve yönlendirebilirlerse çocuklar da anne babalarını iyi yönlendirebilirler. Diğer bir deyişle anne babalar eğer kendilerini iyi yetiştirebilirlerse çocuklarını da iyi bir şekilde yetiştirebilirler (White (1988)).

5.3. Ahlaki Gelişim Kuramı Lawrence Kohlberg:

Lawrence Kohlberg, Piaget'in çalışmalarını geliştirerek ahlaki muhakeme üzerine çalışmış, bireylerin bir durumu nasıl doğru ya da yanlış olarak değerlendirdiğini incelemiştir. Burada da gelişme çeşitli aşamalar sonucu meydana gelmektedir. Dünyayı acı ve zevk açısından yaşayan çocukların ahlaki gelişimin gelenek öncesi dönemde olduğunu söyler. İlk evrede, "doğru" ona neyin iyi hissettirdiğidir. Örneğin; çocuk masada parlak duran bir şeye ulaşmak ister ki bu yüzden de aileler evlerindeki çocuktan koruma düzeyini artırır.

Geleneksel düzey, Kohlberg'in ikinci evresi, ergenlik yıllarıyla başlar. Bu noktada gençler bencilliklerini bir ölçüde kaybederler, çünkü neyin doğru neyin yanlış olduğuna ailelerini ve kültürel normları destekleyecek şekilde tanımlamaya başlarlar. Bu dönemdeki bireyler insanların ne yaptığını basitçe bakmaktan ziyade ahlaki yargıya varmadaki niyeti değerlendirmeye başlarlar. Örneğin; aç bir çocuğu beslemek için yiyecek çalmayı, bir çantadan iPod çalmadan ayırabilirler.

Gelenek sonrası dönemde, insanlar toplum normlarının ötesine geçip, soyut, etik ilkeleri düşünürler. Özgürlüğün, hürriyetin ya da adaletin ne olduğu hakkında yorum yapabilir, yasalara uygun bir şeyin doğru olmayabileceğini belirtebilirler.

5.4. Bilişsel Gelişim Kuramı Jean Piaget:

Jean Piaget, insan bilinci üzerine çalışmış, insanların nasıl düşündüğünü ve anladığını incelemiştir. Bilişsel gelişimin dört aşamasını tanımlamıştır.

Duyusal motor dönem, ilk aşama bireylerin dünyayı sadece duyuları vasıtasıyla algıladığı gelişim evresi olan duyusal motor evresidir. Hayatın ilk

iki yılında bebekler beş duyu organları (görme, işitme, dokunma, tat alma, koklama) ile dünyayı algırlar. Çocuğun bir şeyi anlaması duyularıyla elde edindiği bilgiler kadardır.

İşlem öncesi dönem, çocuklar yaklaşık iki yaşındayken, bireylerin dili ve diğer sembolleri kullandığı işlem öncesi gelişim evresine girerler. Çocuk, bu vakitten sonra zihnini kullanarak dünyayı düşünmeye başlar ve hayal eder. Ancak iki ve altı yaş arasındaki işlem öncesi çocukları hala ayrıntılı deneyimlere ve nesnelere anlam veremez. Bir oyuncacı en çok beğendiği oyuncak olarak belirleyebilir ama ne çeşit oyuncaklar beğendiğini belirtmez. Soyut kavramlardan mahrum olduğu için çocuk sesi, ağırlığı ya da boyutu anlatamaz.

Somut işlemler dönemi, bireylerin çevreleri ile nedensel bağlantı kurduğu evredir. Yedi ve on bir yaşlarındaki çocuklar çevresinde olup biten olayların neden ve nasıl olduğuna odaklanır. Buna ek olarak çocuklar bir sembolü, özel bir olaydan ya da nesneden ziyade daha fazla olayla ya da nesneyle ilişkilendirebilirler.

Soyut işlemler dönemi, bireylerin soyut ve eleştirel bir şekilde düşündükleri evredir. Yaklaşık on iki yaşından sonra gençler somut durumları düşünmekten ziyade soyut bir şekilde düşünmeye başlarlar.

5.5. Kişilik Modelleri Sigmund Freud:

Sigmund Freud'un geliştirdiği psikanalitik teoride, kişilik, id, ego ve süperego olmak üzere üç sistemden oluşmaktadır. Kişiliğin ilkel yönünü anlatan id, daima haz ilkesine göre hareket etmekte, gerçek dışı ve mantık dışı isteklerle, bireyin içsel dürtülerinin hemen doyurulması doğrultusunda bir işlevde bulunmaktadır. Freud'a göre, hayatın ilk günlerinde id'den oluşan ilkel yapı, ayrımlaşarak ego ve süperegoyu oluşturmaktadır. Ego, kişilik yapısının gerçeklik ilkesine göre hareket eden ve kısmen de olsa bilinçli olan bölümüdür. Akıl yürütme, problem çözme ve karar verme gibi üst düzeydeki zihinsel işlevlere de sahip olan ego, idin gerçek dışı istekleriyle, süperegonun bunların karşılanmasına yönelik yasaklayıcı tutumları arasında bir arabulucu

işlevi görererek, id'in ihtiyaçlarının karşılanmasına çalışmaktadır. Kişiliğin üçüncü boyutunu oluşturan süperego, birey tarafından içselleştirilmiş kültürel değerler ve normlar bütünü olarak çocuğun çevresindeki insanlarla etkileşimi sonucunda gelişir ve kişiliğin ahlâki yönünü temsil eder.

5.6. Cinsiyet ve Moral Gelişim Teorisi Carol Gilligan:

Carol Gilligan, cinsiyet ve moral gelişim teorisinde erkek çocukların doğru ve yanlış tanımlamak için formel kurallara dayandıklarını, yani bir adalet perspektifine sahip olduklarını ileri sürmüştür. Diğer taraftan kız çocukları, bir durumu yargılamak için kişisel ilişkilerin hesaba katıldığı bir bakım ve sorumluluk perspektifine sahiptirler. Gilligan ayrıca cinsiyetin özsayıgı üzerindeki etkisini incelemiş ve toplumun kadınlara ait sosyalleşmesinin, kızların büyürken özsayıgısının azalmasının nedeni olduğu görüşünü savunmuştur.

5.7. Sosyal Öğrenme Kuramı:

Sosyal öğrenme kuramı ilk kez Bandura tarafından ortaya atılmıştır. Bandura (1989)'ya göre: Çocuğun davranışlarını açıklayabilmek için “çocuğun gelişme evrelerinde gördüğü model davranışlara” bakmak gerekir. Bandura sosyal öğrenme kuramı ile “biz diğerlerini gözlemleyerek öğreniriz” temel önermesini ortaya koymuştur. Kurama göre, insan başkalarının deneyimlerinden faydalanarak, onları model alıp, taklitlerini yaparak bir şeyler öğrenir. İnsanlar konuşmada, cinsiyet rollerinde, giyinmede, yeme, içme gibi birçok konuda başkalarını örnek alır ve onların davranışlarını taklit eder. Ancak öğrenme sadece başkalarını gözlemleyerek ve taklit ederek gerçekleşmez. Bandura'ya göre gözlemleyerek öğrenme, bir bireyin diğer bireylerin yaptıklarını basit olarak taklit etmesi değildir. Bireyin aynı zamanda çevredeki bilgileri kendisine göre bir takım işlemlerden geçirerek yeni bilgiler oluşturmasını sağlayan önemli bir süreçtir. Bu konu ile ilgili olarak Bandura, gözlem yoluyla öğrenmenin, taklit etme ile birlikte bunun

daha ötesinde bir kavram olduğu üzerinde durmuştur. Ancak temeli taklit'e dayanmaktadır.

İnsan davranışı ister bilinçli olsun ister bilinçsiz olsun büyük ölçüde sosyal modelleri görmek suretiyle benimsenir. Bir memleket, bölge, sosyal sınıf, okul, meslek ya da toplumdaki benzerlikler genellikle o grup üyelerinin birbirleriyle olan ilişkilerinden ve ilişkide buldukları toplumun geleneklerini görerek kabullenmelerinden kaynaklanır. Toplumda dil, örf ve adetler, bazı meslekî etkinlikler, dinî uygulamalar ve ahlâkî değerler genellikle başkalarının davranışlarını gözlemleyerek, taklit ederek ve model alarak benimsenir ve öğrenilir (Bandura, 1969). Bu yüzden çocukların sosyalleşmesinde ve kişiliklerinin oluşmasında model alma yoluyla öğrenme son derece önemlidir. Çocuğun böylelikle hem olumlu (işbirliği, yardımseverlik, diğerkâmlık); hem de olumsuz (saldırganlık, düşmanlık) olarak öğrendiği davranışların kaynağı, genel olarak öğrenme yaşantılarının pekiştirilmesi ve modellerden örnek alınmasıdır. Çocuk, gözlediği modellerin; pekiştirilen davranışlarını kendisi de göstermekte, cezalandırılan davranışlarını ise yapmamaktadır (Selçuk, 2000).

Toplumda bireyler diğer insanları seyrederek ve gözlem yaparak, onların yaptığı davranışın pekiştirildiğini veya cezalandırıldığını gözlemleyerek öğrenirler. Bu nedenle sosyal öğrenme “başkalarını seyrederek çevreden öğrenme” veya “toplum içinde ve toplum için öğrenme” olarak da tanımlanabilir. (Korkmaz, 2003; Ültanır, 1997).

Bir kişinin öğrenmesi doğru veya yanlış modeller aracılığıyla gelişir (Rutledge, 2000). Bandura 3 değişik tür modelden bahsetmektedir (Syracuse University, 2003):

- 1- Canlı model: belirli bir davranışı sergileyen gerçek bir kişi.
- 2- Sembolik model: bir filmde, televizyon şovunda, kitapta veya başka bir platformda tasvir edilen bir karakter veya da kişi.
- 3- Sözlü direktifler: nasıl davranılacağına ilişkin açıklamalar canlı veya da sembolik bir insan tarafından gösterilmeyen.

Yavuzer (1994)'e göre; yetişmekte olan çocuğun kendi kendine “ben kimim?” “kime benzemeliyim?” gibi sorular sorduğu devrede kişilik artık toplumsal bir nitelik kazanmak için arayış dönemine girmektedir. Bu arayış içinde kim olduğunu, kime bağlanıp inanacağını ve neye değer vereceğini bulmaya çalışmaktadır. Çevresinde daima “onun gibi olmak” istediği kişileri aramaya gayret etmektedir.

6. Sosyalleşme Sürecini Etkileyen Faktörler

Sosyalleşme, bireylerin, özellikle de çocukların belirli bir grubun işlevsel üyeleri haline geldikleri ve grubun öteki üyelerinin değerlerini, davranışlarını ve inançlarını kazandıkları süreçtir (Gander ve Gardiner, 2004). Çocuğun sosyalleşme sürecinde etkili olan kurumlar, toplumun sahip olduğu kültürün aktarılmasında önemli organizasyonlardır. Bu kurumlar arasında en önemli olanlar;

1. Aile
2. Eğitim Kurumları ve Öğretmenler,
3. Arkadaş ve Oyun Grupları,
4. Kitle İletişim Araçları

6.1. Aile

Toplumun en temel kurumu olan ailenin birçok görevi bulunmaktadır. Bu görevler arasında en önemli ve vazgeçilmez olanlarından birinin de şüphesiz çocuğun sosyalleştirilmesi olduğu söylenebilir. Biz burada çocuğun sosyalleşmesi yönünden yapılan aile tanımlarına yer vererek ailenin çocuğun sosyalleşmesindeki önemini açıklamaya çalışacağız.

Sayın (1990)'na göre aile; insan türünün devamını sağlayan, ilk sosyalleşmenin deneyimlendiği, karşılıklı ilişkilerin kuralara bağlandığı, maddi ve manevi kültürel öğelerin, kuşaktan kuşağa aktarıldığı, biyolojik olduğu kadar, psikolojik, ekonomik, sosyal ve hukuki yönleri bulunan sosyal bir birimdir. Topçu (2005)'ya göre; aile bir ahlak mektebidir ve bu mektep karşılıklı ödevlere sahip bireyler tarafından oluşmuş bir sosyal gruptur. Güngör (1995)'e göre ailenin bilhassa karakter terbiyesi bakımından diğer

bütün eğitim kaynaklardan daha önemli olduğu rahatça söylenebilir. Çocuk kendini hayata intibak ettirici davranışları küçük yaşlarda öğrenir ve bu öğrenmeler kolayca sökülüp atılmayacak kadar derin bir şekilde yerleşir. Parsons ve Bales, (1955)'e göre ise aile, insan kişiliği üreten fabrikadır.

König (1958, akt: Ergün, 1994)'e göre: "aile ve akrabalık insanlığın en önemli grup formudur, aile kişinin ikinci doğumu sosyal-kültürel doğumu yaptığı yerdir. Winnicott (1969, Akt: Aslan, 2002) "Dikkat ettim ki, bana bir bebek gösterdiklerinde, mutlaka aynı zamanda onunla ilgilenen birini de gösterirler" demektedir. Herbert (Akt: Alpay, 1977)' in de belirttiği gibi: "İyi bir anne yüz öğretmene bedeldir". Bu ifadeler ailenin, çocuğun gelişimi üzerinde ne kadar etkisi olduğunun önemini, vurgulamaktadır.

Gökalp'e göre; "Çocuk için en iyi mektep, ana kucağıdır; en iyi bahçe baba ocağıdır. Aile içinde alınan terbiye, her terbiyenin fevkindedir." (Gökalp, Aktaran: Tansel, 1989)

Hz. Peygamber (asm.)'in, "Her doğan, İslâm fitratı üzerine doğar. Sonra, anne-babası onu Hristiyan, Yahudi veya Mecusi yapar." (Buhârî, cenâiz 92; Ebû Dâvut, sünne 17; Tirmizî, kader 5). Hadiste belirli bir çevrede dünyaya gelen çocuğun sosyalleşmesinde ailenin etkisi ve önemi ifade edilmektedir.

Razon (1983) doğumdan ilkokul çağına kadar uzanan okul öncesi dönem bedensel büyümenin ve zihinsel gelişmenin en hızlı olduğu yıllardır. Bu dönem duygusal toplumsal gelişim kadar çocuğun kişiliğinin oluşumunda da önemli sayılan yıllardır. Bilhan (1986)'a göre; bir toplumun sürekliliği ve gelişmesi için gerekli olan toplum bilincinin kazandırılmasında ilk ve en önemli çevre çocuğun içinde yaşadığı ailedir. Bu çocuğun ilk sosyal çevresidir. Sosyal çevre, etkileşimin gerçekleştiği yerdir. Çocuğun sosyalleşmesi içinde yaşadığı ailenin bütün unsurlarının etkileşimi ile mümkündür.

Gökalp (1970)'e göre; insan en samimi, en derunî duygularını ilk terbiye zamanlarında alır. Tâ beşikte iken işittiği ninnilerle ana dilinin tesiri altında kalır. Bundan dolayıdır ki, en çok sevdiğimiz dil ana dilimizdir. Ruhumuza

vücut veren bütün din, ahlâk ve güzellik durgularımızı bu dil vasıtasıyla almışız zaten ruhumuzun sosyal duyguları, bu din, ahlâk ve güzellik duygularından ibaret değil midir? Bunları çocukluğumuzda hangi cemiyetten almışsak, o cemiyette yaşamak isteriz. Zevkimiz, vicdanımız, özleyişlerimiz hep içinde yaşadığımız, terbiyesini aldığımız cemiyetindir. Bunların yankısını ancak bu cemiyet içinde iştebiliriz. Ondan ayrılıp da başka bir cemiyete intisap edebilmemiz için, büyük bir engel vardır. Bu engel, çocukluğumuzda o cemiyetten almış olduğumuz terbiyeyi ruhumuzdan çıkarıp atmanın mümkün olmamasıdır.

Kurtkan (1982)'a göre aile, bireyin topluma uyum sağlamasında önemli bir fonksiyonu yerine getirmektedir. Topluma ait değer yargıları, dünya görüşleri, örf ve adetler, aile aracılığıyla bireylere aktarılmaktadır. Toplumda hâkim olan “doğru” ve “yanlış”, “iyi” ve “kötü” değer yargıları aile süzgecinden geçerek bireyin bilincine yerleşmektedir. Böylece aile, çocuğun sosyalleşme sürecinde ilk ve en önemli fonksiyonu yerine getiren sosyal bir kurumdur.

Toplumda hâlihazırda var olan kültürel inanç sistemince şekillenen sosyalleşme alanından beslenen anne ve babaların bu yönde edindikleri çocuk algısı, onların çocuklarını yetiştirirken nasıl bir beklenti içerisinde olacaklarını da etkileyebilmektedir. Şüphesiz bu algılamada ebeveynlerin kişilik özellikleri ile buldukları sosyo-kültürel ortam da etkili olmaktadır (Newberger, 1980; akt: Hortaçsu, 2003).

Geçmiş ile çağımız arasındaki hızlı toplumsal değişmeler çekirdek ailenin sosyalleştirme çalışmalarının önemini hiç bir şekilde azaltmamıştır. Aile, eskiden olduğu gibi, çocuğun ilk sosyalleşme yeridir. Çocuğun küçük yaşlarda geçirdiği bu sosyalleştirme anne-babası ile münasebetleri ve özleşmesi sayesinde olmaktadır. Çocuk ilk davranış kalıplarını orada görür; bilgi, duygu ve davranış yeteneklerini ilk defa orada öğrenir, kazanır. Çocuk şahsiyetinin özü ve dolayısıyla “sosyal kaderi” aile içinde uygulanan sosyalleştirme amaçları, metotları ve üsluplarıyla belirlenir (Ergün,1994).

Aile çocuğun tüm gelişiminden önemli bir çatı oluşturur. Çünkü aile çocuğa sağladığı çevre ile hem ahlak ve kültürel değerlerin verildiği hem de çocuğun gelişen kişiliğinin dengeye oturabilmesi için gerekli olan şefkat ve güvenin sağlandığı bir sığınaktır (Eryorulmaz, 1993).

Adler (akt: Alpay, 1977)'e göre, ailenin çocuğa vereceği şey: "Çocuğun doğarken birlikte getirdiği bütün içgüdülere, tepkilere, yeteneklere, vs. biçim ve renk verebilmektir.

Özpolat (2010)'a göre; toplumun çekirdeği olan aile bir sosyalleşme okuludur. Bireyin ilk sosyalleşmesi ailede başlar. Hayatta öğrenilen birçok şeyin daha önce öğrenilen bilgi, değer ve beceriler üzerine bina edildiği, bu öğrenmelerin aile ortamında gerçekleştiği, ayrıca ailenin birçok kişi için hayat boyu bir yaşam alanı olduğu gerçeği, ailede işletilen sosyalleşme sürecinin önemini ortaya koymaktadır.

Okul öncesi dönemde çocuğun hayatında en etkili sosyalleştirme kurumu ailedir. Bu dönem çocukta başkalarını taklit eğiliminin en yüksek olduğu evredir. Toplumun kültürel değerlerinin bir kuşaktan diğerine aktarılması olarak tanımlanan eğitimsel işlevinin yanında aile, özellikle okul öncesi dönemde çocuğun hayatında etkili bir sosyalleştirme görevi de yapar (Yavuzer,1994). Smith (Akt: Alpay, 1977)'in belirttiği gibi; çocuklar aile atmosferini yansıtır.

Bireysel bağlamda bakıldığında, ailede özellikle annenin sosyalleşmeye etkisinin ailenin diğer bireylerine oranla daha güçlü olduğu görülür. Bu özelliği nedeniyle "anne aynı zamanda informal eğitim bağlamında insanın ilk öğretmenidir" (Özpolat, 2010). Bu durum önemli ölçüde anneliğin doğası ve anne ile çocuk arasında daha gebelik döneminde kurulan duygusal etkileşimden kaynaklanır. Bu nedenle birçok toplumda olduğu gibi toplumumuzda da aile ölçeğinde sosyalleşme sorumluluğunun çoğunlukla anneye verildiği görülmektedir.

Anne baba-çocuk ilişkisinde sosyalleşmenin ilk deneyimleri yapılıp ve ödül-ceza yöntemiyle anne baba çocuğun sosyalleşmesini şekillendirmeye çalışır.

Buna informal eğitim denir. Anne baba çocuk ilişkisi karşılıklı bir etkileşim sürecidir ve çocuk bu etkileşimi kullanarak sosyalleşmeyi öğrenir. Sosyalleşme sürecinde çocuk gözlem ve model alma yöntemlerini de kullanmaktadır. Anne babanın söyledikleri yeterli değildir. Çocuk onların ne yaptığını da görmek ister ve gördüklerinden daha fazla etkilenir''(Yazgan, Bilgin, Atıcı, 2005).

Aile yüz yüze etkileşimin olduğu, çocuğun sosyalleşmesinde ilk ve en önemli kurumdur. Çocuk konuşmayı duygusal paylaşımı ve toplumsal dünyayı ilk defa aile içinde öğrenmeye başlar. Çocuklar benzer şekilde öğrenirler; ancak öğrendikleri şeyler aileden aileye değişir. Çünkü aileler, gelecekte çocuklarından değişik beklentiler içinde oldukları için birbirinden farklı değerleri öğretirler (Bozkurt, 2011).

Ailede çocuk iyi-kötü, güzel-çirkin gibi toplumsal normları ve değer yargıları ile gelenek ve göreneklerin ilk bilgisini alır. İnsanın en ilkel ve sürekli duyguları diyebileceğimiz zevk, hoşlanma, acı, kin çocukluk çağlarında oluşur. Diğer taraftan her türlü iyi alışkanlıklarla iyinin benimsenip seçilmesi kötünün itilip ondan nefret edilmesi çocukluk döneminde oluşur ve pekişir. Bütün bunlar çocuk henüz akıl yürütme ve her şeyin nedenini anlama yaşına gelmeden gerçekleşmektedir. İşte böyle bir çağın en etkileyici ve kalıcı eğitimi ailenin sorumluluğu altındadır (Doğan, 1995).

Clässens (1972, Akt: Ergün, 1994) aile içindeki sosyalleşmenin üç safhada meydana geldiğini ifade etmektedir:

- 1) Çocuğu sosyalleşebilir hâle getirme; aile içindeki maddî ve manevî bakım ve ilgi çocukta sosyal bir iyimserlik, sosyal hayata duygusal bir yatkınlık meydana getirir.
- 2) Kültürleme; çocuklara bebekliklerinden itibaren uygulanan beslenme, temizlik, avutma, uyutma çalışmaları tabii değil, sunidir; kültürlere bağlıdır. Bilinçsiz olarak yapılan bu hareketler kültürel özellikler taşır; çocuğun duygusallığı, düşünce biçimi, dili, ahlâkı, dünya görüşü ve davranışları içinde yaşadığı kültür, daha doğrusu ailenin kültürel düzeyi tarafından damgalanır.

Çocuk, ailesinin etkilemelerine tamamen açık, dışarıya karşı kapalıdır: Ödüllendirme ve cezalandırma yoluyla çocukların motivasyonları da etkilenir. Çocuk oyun arkadaşlarıyla oynamaya, okula gitmeye başlayınca ailenin etkisinden yavaş yavaş kurtulur. Ama aile içinde dil, motivasyon ve sosyal davranışlar oldukça stabil hâle gelmiştir.

3) İkinci sosyalleşme, çocuk, toplum tarafından kendisinden beklenen rolleri kabul eder, benimser ve onlarla özleşirse ikinci sosyalleşme ortaya çıkar. Burada aile artık tek ve en etkili sosyalleşme yeri değildir; aile dışı mekânların etkisi daha fazladır.

Ailedeki ilk sosyalleşme başarılı olursa çocuk çevresindeki insanlara güvenebilmekte, sosyal hayata iyimser yaklaşmakta ve bu temel üzerinde sosyalleşebilmektedir.

6.2. Okul Öncesi Eğitim Kurumları ve Öğretmenler

Sanayi toplumuna geçilmesinden bu yana giderek önem kazanan ve bireylerin hayatında oldukça uzun bir dönem etkili olan örgün eğitim kurumları, toplumda egemen bilgilerin, değerlerin, tutumların kazandırılması yönünde ailede başlayan sosyalleşme sürecini devam ettirmektedir.

Eğitim kurumlarını diğer kurum ve gruplardan ayıran en önemli özelliği, sosyalleşme sürecini planlı ve kontrollü bir biçimde gerçekleştirmesidir. Okulda çocuğa toplum tarafından benimsenmiş değer ve normlardan hangilerinin öğretilceği, kültürün hangi özelliklerinin kazandırılacağı önceden belirlenir. Eğitim etkinliklerinin amaçlar doğrultusunda gerçekleştirilmesi sağlanır. Çocuk okulda bir yandan hayatını sürdürmek ve karşılaşılabilecek problemlerin üstesinden gelmek için gerekli olan bilgi ve beceriler kazanırken, aynı zamanda gelecekte üstleneceği rollerin gerektirdiği birtakım kazanımlar edinir. Bu kazanımların bir kısmını formal eğitim süreci içinde derslerde, bir kısmını da arkadaşlarıyla etkileşim içinde informal yollarla kazanırlar.

Okul; çocuğun sosyalleşmesi için birçok davranış ve beceriyi içerisinde barındırır (Elkin, 1995). Okul ortamında çocuğa akranları ile birlikte olma,

grup olarak çalışma, işbirliği yapma gibi birçok fırsat sunulmaktadır. Okulda çocuğun hiçbir gelişim alanı tesadüflere bırakılmaz ve programlar dâhilinde çocuk desteklenir. Çeşitli ortam ve etkinliklerle çocuklara sosyal beceriler kazandırılırken toplumda yerleşmiş değerler de aktarılır (Günindi, 2010).

Okul, sosyalleşme sürecinde ilk temel toplumsal kurumdur. Bu kurum, belirli öğrenme kalıplarının gerçekleştirilmesi sorumluluğunu taşır. Bir sosyal kurum olarak okulun sosyalleştirme süreci içinde iki önemli işlevi vardır. Bunlardan birincisi, kendi başına bir takım öğrenme tiplerini gerçekleştirme sorumluluğu, ikincisi ise, diğer sosyal kurumların boşluğunu doldurma görevidir. Okulun birinci işlevi, herkesçe bilinen öğretim görevini içerir. Okul her bireye iş ya da bilim dünyasında gerekli olan, sayısal sembol ve kavramlarla değerleri kazandırır. Okulun ikinci işlevi daha farklı bir boyutu içermektedir. Aile ve arkadaş çevresi çocuğa, öteki bireylerle çalışma ve oynama alışkanlığı kazandırırken okul bir toplumsal kurum olarak bu alışkanlığı sürdürür (Tuğrul, 1993).

Okul, tıpkı aile gibi yetişkinler tarafından yönetilen bir kurumdur. Ancak aileden farklı olarak okulda roller belirli kurallara dayandırılmakta; anne babadan ayrı olarak otorite ve denetim mekanizmaları, çocuğun toplumsal uyumunu sağlamada önemli rol oynamaktadır.

Dünyada ve Türkiye’de kadınların çalışma hayatına daha fazla katılmaları, boşanmaların artması, ya da çocuğun daha uzman kurumlarda yetiştirilmesi düşüncesiyle erken çocukluk döneminde eğitiminin önemi artmakta buna bağlı olarak okul öncesi eğitim kurumları ve bunlara giden çocukların sayısı artmaktadır.

Örgün eğitimin ilk ve önemli basamağını okulöncesi eğitim oluşturmaktadır. 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanununun 19. maddesinde “Okulöncesi eğitim, zorunlu ilköğretim çağına gelmemiş çocukların eğitimini kapsar” denilmektedir. Bu kapsamda okulöncesi eğitim, 0-6 yaş grubundaki çocukların gelişim özellikleri, bireysel farklılıkları ve yetenekleri göz önüne alınarak, olumlu kişilik temellerinin atıldığı, yaratıcı yönlerinin ortaya

çıkarıldığı, kendilerine güven duymalarının sağlandığı, onların bilişsel, fiziksel, sosyal, duygusal ve dil becerileri yönünden gelişmelerini sağlayan, onları ilköğretime hazırlayan bir eğitim sürecidir (Siva, 2008).

Okulöncesi eğitim kurumlarının en önemli görevlerinden biri de çocuklara olumlu sosyal ilişkilerde bulunmayı öğretmektir. Kurum bu görevi bazen evdeki olumlu öğretileri pekiştirerek, bazen evdeki eksiklikleri gidererek, bazen de evdeki bozuklukları dengeleyerek yapar. Üç yaşından itibaren gittikçe yaşlılarına yönelen bir sosyalleşme eğilimi gösteren çocuk için okul yaşantısı çok olumlu bir olanak sağlayabilir (Uluyurt, 2012)

Çocukların kreş çağından itibaren akranları ile ilişki kurmaya başladığı toplumsallaşma adına arkadaş çevrelerinin etkisinin ne boyutta olduğu hemen görülecektir. Aynı yaştaki çocuklardan oluşan akran grupları, gerek çocuğun kendi tercihleriyle karar vermesinde gerekse ailesinde edindiği tutum ve değer yargılarını sınamasında büyük rol oynamaktadır (Baltacı ve Uysal, 2012). Bu sayede çocuk, ailesiyle birlikte kurduğu dünyanın dışına çıkarak yeni bir sosyal çevreye adım attığının ayırdına varmaktadır. Akranları ile birlikte kurduğu ilişkiler, çocuğun toplumsallaşmasında önemli bir dönemi ifade etmektedir (Orhan, 2009).

Sosyalleşme teorisyenleri tarafından anasınıfı çocuğun gelecekteki gelişimi için önemli temellerin atıldığı yer olarak tanımlanmaktadır. Maurer (1990) çocuğun anasınıfına gitmesini “karşılaşılan yeni ile hesaplaşma” olarak tanımlamaktadır. Ana sınıfı; gruba katılımı, çevresiyle iletişimi ve ilişkilerini sağlamakta, algılama düzeyini geliştirmekte ve kişiliğinin gelişmesini desteklemektedir (Hundertmark 1985). Ana sınıfının görevi güvenilir çevreden bağımsızlaşan çocuğa yeni başlangıçlar için destek vermek olarak tanımlanabilir.

Öğretmen de bir yetişkin olarak, çocuğun sosyalleşmesini sağlayan bir öğedir. Öğretmenler kişilikleri ve ilgileri yönünden birbirlerinden oldukça farklı olmakla birlikte yine de bazı ortak değer ve düşüncelere sahiptirler ki, öğrenciler bunlardan kaçmayı düşünemezler. Örneğin bunlardan birincisi

yetişkin otoritesinin gerekliliği, düzen ve disiplin gereksinimi ikinci olarak en azından kendilerinin özel öğretimleri alanında bilgi ve eğitsel başarı değerlerini temsil eder. Üçüncü olarak doğru konuşma, kamu mallarına saygı, kibarlık ve düzenlilik gibi orta sınıf kişilik özelliklerini temsil ederler (Tezcan 2012)

Zembart (1994)'e göre öğretmenin birey üzerindeki etkisi her öğretim basamağı için söz konusudur. Ancak bu etki, okulöncesi dönemde çok daha fazla önem kazanmaktadır. Bu dönemde, çocuğun annesinden sonra, kendisine model olarak alacağı kişi, okulöncesi öğretmen olmaktadır. Çocuk, günün büyük bir bölümünde birlikte olduğu öğretmenin davranış özelliklerini benimser, onunla özdeşleşir. Günümüzde okulöncesi öğretmenin belirli bir mesleki formasyona sahip olması, başka bir deyişle hem istenen davranış özelliklerine sahip, hem de istenilir davranışları çocuklara kazandırabileceği yeterlikte olması gerekmektedir.

6.3. Akran ve Oyun Grupları

Birçok çocuk için akran ilişkisi yaklaşık üç yaşından itibaren önemlidir. Bir yandan sosyalleşmeyi, diğer yandan etkileşimle gelişimi sağlar. Ergenlik döneminde ise akran ilişkisi çok daha büyük önem kazanır. Çünkü ergenlik dönemi ile birlikte, aileden çok arkadaş odaklı bir yaşam başlar (Semerci, 2007).

Elkin (1995)'e göre: arkadaş grubu, toplumsal örgütlenme açısından aile ve okuldaki farklıdır. Benzer yaşta çocukların bir arada olduğu arkadaş gruplarının kendine özgü kuralları ve davranış biçimleri vardır. Çocuk, çeşitli çevrelerdeki arkadaş gruplarına, o grubun kurallarına uyum sağlamak kaydıyla katılabilir.

Arkadaş grupları kabul edilme yoluyla çocuğun sosyalleşmesine yardımcı olur. Çocuk bir gruba kabul edilmek için uğraşır ve grup içinde yaşama yollarını öğrenir. Çocuklar bu etkinlikler için beğendikleri çocuklarla özdeşleşmeye çalışır. Ayrıca çocuğa grup içinde rol de verilir. Bu rolün gereklerini yerine getirerek grubun bir parçası olmaya gayret gösterir. Grup

çocuğa, kendini tanıması ve ölçmesi için ölçütler kazandırır. Akran grubu, çocuğun zekâ, cinsiyet rolü, cesaret, görünüm gibi özellikleri algılamasına da etki eder (Ülgen ve Fidan, 2002).

Çocuklar büyüdükçe sosyal gelişimlerinin bir parçası olarak oyun davranışları da gelişme ve değişiklik gösterir. Erken çocukluk araştırmaları, okul öncesi çocuklarının gerekli sosyal bilgiyi ve akranlarla etkileşimi kazandıkları ilk ortam olarak onların oyunlarını göstermektedir (Fantuzzo vd., 1995).

Oyun, okul öncesi yıllarda gelişime liderlik eden önemli bir kaynaktır. Bebeklik döneminde anne-bebek ilişkisindeki sözsüz iletişim deneyimleri sırasında ilk öğrenilen durum göz kontağı kurma iken, oyun döneminde sözlü iletişimin kazanılması ile diğer yeni beceriler öğrenilir. Küçük çocukların anne-babaları ve akranlarıyla oyun etkileşimleri sırasında paylaşma, sıra alma, işbirliğı, diğerlerini anlama ve öfkeyi kontrol etme gibi sosyal rolleri ve kuralları öğrendikleri gözlenmektedir (Özaydın, 2006).

İlk çocuklukta oyun ilişkilerine dayanan arkadaş grubu, giderek çocuğun toplumsal bir kimlik kazanmasında önemli rol oynar. Çocuk, arkadaş grubu içinde ailede ve okulda olduğundan daha özgürdür. Duygusal açıdan bağılılık yaşadığı gibi, yeni davranış kalıpları ve yeni kimlikler de geliştirebilmektedir. Çocuk, arkadaş grubu içinde sevgi, beğeni ve yakınlık aramakta; bunları elde etmek için de kendisini grubun kurallarına ve değerlerine uydurmaktadır (Elkin, 1995).

Bronson, (1975)'a göre dört-beş yaşlar arasında çocuklar, ana babadan ilgi, onay ve kabul görme gereksinimlerini yaşlılarına kaydırarak kendi kendilerine kurdukları arkadaşlık çevresinde gidip gelmeye başlarlar (Akt; Gander ve Gandiner, 2004: 314). Çocukların akranları ile etkileşimde bulunmaları, ben merkezli davranışlarını yavaş yavaş azaltmalarını sağlamaktadır. 4-6 yaşlarında, çocukların birebirlerinin davranışlarını taklit ettikleri, oyuncaklarını paylaştıkları ve değiştikleri, oyunun kurallarına göre

organize edilmiş bir şekilde birlikte oynadıkları gözlenmiştir (Ülgen ve Fidan, 1994)

Arkadaş grubunda sosyalleşme, etkileşim ile gerçekleşmektedir. Gruba yeni giren çocuk, grup üyelerinden eşit biçimde ilgi, sevgi ve yakınlık görmekte; olumlu davranışları övgü, sevgi ve beğeniyle ödüllendirilmektedir. Gruba yeni katılan çocuk, grubun kurallarına aykırı davranması halinde, gruptan dışlanabilmektedir (Elkin, 1995).

Akran ilişkileri çocuğa birçok beceri kazandırır. Akranlar çocukların kendi kişiliklerini geliştirmelerine yardımcı olur. Çocuklar bu ilişkiler içinde kendileri hakkında geri bildirim alır, böylece kendileri hakkında algılar oluştururlar. Eşitliğe dayanan bu ilişkilerde, çocukların sosyal rollerine, konumlarına ve cinsel kimliklerine uygun davranışlar belirlenir (Rowley vd, 1998).

Okul öncesi dönemde başlayan akranlarla iletişim, çocuğun dış dünyayı anlayarak, çevresel uyaranlara karşı uyum sağlamasını kolaylaştırır. Başka bir deyişle, çocuğun sağlıklı bir biçimde bireyselleşmesi ve toplumsallaşması akran grupları içindeki etkileşimiyle yakından ilişkilidir. Bireysel önem ve değer duygularını geliştirdiği her türlü olumlu deneyim çocuğun sosyal gelişimini olumlu yönde etkiler (Yılmaz, 2012: 28).

Akran ilişkileri, çocukta güven duygusunun oluşması, çocukların sosyal bilgi alışverişine girip bilgilerini sınamalarına imkan tanınması, sosyal bilişsel gelişmeyi arttırması, sosyal destek sağlaması, duygusal destek işlevi görmesi gibi nedenlerden ötürü çocukların sosyal, duygusal, bilişsel gelişimleri açısından önemlidir (Erwin, 2000).

Çocuğun sosyal yönden gelişebilmesi için ilk adım, bir arkadaş grubuna girmesini sağlamak olduğu bilinmektedir. Çünkü çocuk, grup oyunları içinde, arkadaşları ile etkileşim sonucunda sosyalleşir. Grup oyunları, çocuğun yaşantısında en doğal ve zengin ortamlardır. Çocuk paylaşmayı, işbirliği yapmayı, sorumluluk almayı, kendi haklarını korumayı, başkalarının hak ve özgürlüklerine saygı göstermeyi, lider ya da üye olmayı, kazanıp kaybetmeyi,

görgü kurallarını, yarışmayı ve dayanışmayı grup oyunları aracılığı ile kazanır. Böylece çocuk toplumsal hayatın yöntem ve kurallarını benimseyerek sosyalleşir Aral vd., (2000; Akt; Dinç, 2002). Alkan (1979)'a göre çocuk arkadaş grubu içerisinde ve oyun gruplarında kurallara uyarak toplum kurallarına uymanın temel fikirlerini alır.

Çocuğun sosyalleşmesinde oyun önemli katkı sağlamaktadır. Oyun çocuğun gelişiminde olduğu kadar eğitiminde de önemlidir. Büyükler tarafından çoğunlukta önemi fark edilemeyen oyun esnasında; çocuk hem kişiliğini geliştirir hem de toplum içindeki çeşitli rolleri, onlar arasındaki ilişkileri öğrenir. Öğrenme, toplum için son derece önemlidir (Yavuzer, 1994). Çocuk arkadaşlarıyla oynarken hem iş birliğini, hem de toplu yaşam kurallarını öğrenir. Oyun yoluyla toplumsallaşır. Çocuk, evde ve okulda neyin doğru, neyin yanlış olduğunu görür. Fakat bu tür kurallara uymanın zorunluluğunu oyun ortamında anlayabilir.

Bir çocuğun farklı rolleri devralarak yetişkinlerin dünyasını taklit ettiği oyunlar, çocuğun sosyalleşme sürecinde sembolik bir öneme sahiptir. Oyun pratiği sayesinde, çocuğun dünyası toplumsal dünyanın sembolik bir temsili halini alır. Bu sayede, çocuğun farklı meslek grupları, toplumsal roller ve davranış biçimlerini öğrenmesi söz konusudur (Baldwin, 1986). Rol alma, çocuğun gündelik hayatında karşılaştığı kimlikler ve rollerin taklit edildiği bir süreçtir, dolayısıyla yerleşik toplumsal düzenden bağımsız düşünülemez.

Grupla yürütülen oyun pratiği farklı düzeylerde esneklikleri olsa da çeşitli kurallarla sınırlandırılmıştır. Çocuğun bir rol içerisinde kalmayı ve sınırları belirlenmiş bu rolü devam ettirebilmeyi öğrenmesini mümkün kılar (Baldwin, 1986). Çocuk, grupla oyun sürecinde dışsal olarak belirlenmiş olan kuralların sınırları dahilinde kendi davranışlarını nasıl belirleyebileceğini içselleştirir. Bunun yanı sıra oyunun pratiğinin bir toplumsal grup içerisinde, örneğin diğer çocuklarla, gerçekleştiriliyor oluşu çocuğun zihin dünyasında öteki benliklerin de oluşmasını sağlayan bir öğrenme deneyimidir. Farklı oyun kurguları içerisinde rekabetçi ya da dayanışmacı bir ilişkiyi mümkün

kılsa da bu öteki benliklerin öğrenilmesi grup etkinlikleri içerisinde öz deneyim ve kontrolü getirir (Baldwin, 1986). Oyun pratiğinin geliştirildiği bu topluluk etkinliği, bireyin zihin dünyasında belirleyici bir faktör olmaya başlar. Çocuk bu sayede dahil olduğu topluluğun beklentileri, normatif tanımları ve uygun olan/olmayan davranışları öğrenir ve buna uyumlu hale getirdiği belli davranış kalplarını sunar (Klein ve White, 1996). Grupla oyun çocuğun sosyalizasyonunda genel öteki kavramının oluştuğu, toplum fikrinin yerleştiği, kendisinin de bu toplum içerisinde hareket eden bir birey olduğu fikrinin süreklilik kazandığı bir sosyalleşme sürecidir.

6.4. Kitle İletişim Araçları

Modern toplumlarda kitap, dergi, gazeteler, filmler, radyo, televizyon, internet, sosyal medya gibi kitle iletişim araçları, çok önemli toplumsallaşma araçlarıdır. Kitle iletişim araçları hoş vakit geçirme ve eğlendirmenin yanı sıra eğitim fonksiyonu da görür. Günümüzde kitle iletişim araçları oldukça yaygınlaşmış, çocukların hayatını televizyon ve elektronik oyunlar kuşatmış ve an her yerde ulaşılabilir hale gelmiştir. Bu araçlarla etkileşimde bulunan bireyler, kültürün değişik boyutlarıyla karşılaşarak birçok yeni davranış edinebilir. Bu davranışlar olumlu olabileceği gibi olumsuz da olabilir.

Kitle iletişim araçları, yoluyla toplumsal değerler, normlar, örf ve adetler sosyalleşme sürecindeki çocuklara aktarılmaktadır. Kitle iletişim araçları bir yandan çocukların sosyalleşmesine etki ederken, diğer yandan dış dünyayı tanıyabilmelerine fırsat oluşturmaktadır. Günümüzde kitle iletişim araçları ve özellikle televizyon, çok farklı kaynaklardan iletiler sunmak suretiyle çocuğun toplumsal kimliğinin biçimlenmesinde dolayısıyla sosyalleşmesinde etkili bir rol oynamaktadır (Kaya ve Tuna, 2008)

Çocuğun ilk andan itibaren kolayca ulaşabildiği bir mesaj kaynağı olarak televizyonda izlediği durumları, olayları, çocuk kendi ilgi alanına alabilmekte ve uygulamaya sokabilmektedir. Böylece çocuğun yaşamına giren semboller, roller, kurallar doğrudan ya da dolaylı olarak içinde bulunan koşulların yapısıyla bağlantılı olarak, onun sosyal kimliğinin oluşmasında ya da

sosyalizasyonunda önemli bir katkı yapabilmektedir. O da, aile ortamındaki büyükler gibi çocuğa nasıl olması gerektiğini söylemekte ve göstermektedir. Bunun için çeşitli şekillerde isteklilik yaratmakta ve buna nasıl ulaşabileceği konusunda bilgiler vermektedir. İşte burada önemli olan konu, çocuk için ya da çocuklar için (kız-erkek) nasıl ideal tipler sunulmakta olduğudur. Çocuklar için diyoruz çünkü bir çocuk dünyaya dişi ya da er olarak gelmekte, söz konusu sosyalizasyon sürecinde kadın ya da erkek kimliği kazanmaktadır. Bu kimlikler de toplumun yapısına göre farklı özellikler taşıyabilen kimlikler olmaktadır (Elkin,1995).

Kitle iletişim araçları aile içinde, komşuluk ilişkilerinde, okulda çocuğun üstlenmesi gereken bir dizi rol örnekleri sunmaktadır. Örneğin; klasikleşmiş konum ve kişilik özelliklerini temsil eden bazı sinema, televizyon yıldızları toplumun göstergeleri haline gelmiş durumdadır. Dolayısıyla da bunlar çocuklara örnek olmakta ve topluma mal edilmiş değerlere yönelik çeşitli rolleri göstermektedirler. Hatta bu tipler çocuk için olağanüstü kahramanlar durumunda olup, çocukta özdeşleme isteği oluşturabilmektedir. Bunun yanı sıra çocuklar için hazırlanan çizgi filmlerde özellikle milli ve manevi değerlerin genel olarak ortaya konmadığı görülmektedir (Elkin 1995).

Kitle iletişim araçları çocukla doğrudan bireysel bir etkileşim içinde olmakla birlikte, toplumsallaştırıcı etkileri biricik, yani kendilerine özgüdür. Kitle iletişim araçları günden güne düzenlenir, çocuğu cezalandırmaz, ödüllendirmez, sevmez, hırpalamaz. Ancak onun hislerine, eylemlerine cevap verir. Çocuk kitle iletişim araçlarında gördüğü, duyduğu durumları kendi ilgi alanına geçirir ve onların bir bölümü doğrudan onun yaşam biçimini, varlığını etkiler. Çocuğun yaşamına giren bu kurallar ve durumlar dolaylı ya da doğrudan koşulların da etkisiyle sosyalleşmeye önemli ölçüde katkı sağlar (Elkin 1995).

Geniş bir alana yayılmış olmalarına karşın, kitle iletişim araçlarının sosyalleşmeye etkilerinin ne ölçüde olduğu açık değildir. Zaman zaman söz konusu araçlar toplumda değerler ve davranışları açık bir biçimde

etkileyebilmektedir (Elkin 1995). Bu durum, kuşkusuz ailelerin çocuk yetiştirme biçimleri üzerinde de etkili olmaktadır. Artık iletişim araçlarının insanlar tarafından kullanıldığı dünyanın hiç bir yöresinde aileler, çocuklarının eğitiminde okulöncesi dönemde bile tek başlarına etkili değildirler. Eve giren kitle iletişim araçlarının aile ve çocuk tarafından kullanımı oranında bu etkilenme artmakta ve genişlemektedir. Çocuk kitle haberleşme araçları ile ailesi, yakın çevresi tarafından kendisine benimsetilmek istenen değerlerden farklı olanları ile de karşılaşmaktadır (Oktay 1999).

Bir sosyalleşme aracı olarak karşımıza çıkan medya ürünleri çocuğun yaşamadığı deneyimleri ona sunan ve bunu kendi deneyimi gibi algılamasına yol açan araçlardır. Erken çocukluktan itibaren medya ile tanışma kültürel yayılmaya da sebep olmaktadır. Signorielli (2004)'e göre sosyalleşmede aile ve toplumsal değerler diğer sosyalleşme ajanlarına göre hem zaman hem de teknolojik üstünlüklerinden dolayı kitle iletişim kanallarından gelen kültürel kodlardan etkilenmektedir. Örneğin boş zaman etkinliklerinde: spor, müzik, çocuk oyunları, televizyon, video ve film..v.b. alanlarında oluşturulan etkinlikler çocuğun yaşadığı ortamın yerleşik kültürünü de değiştirmektedir.

Ferguson (2006)'a göre; yetişkinlerin öncelikle kendileri, dolayısıyla çocuklar için ürettikleri bir kullanım kültürü olarak karşımıza çıkan medya, hem aileleri hem de çocukların sosyalleşme süreçlerini etkilemektedir. Çocukların oyunlarında, tekerlemelerinde kendisi için oluşturduğu kültüre dönüşebilmektedir. Odak noktasında yer almasa da, çocuk kültürünün oluşması yoluyla gelişim sürecini etkilemektedir.

Çocukların en çok televizyon izlediği saatlerde yayımlanan programlar çocukların sosyalleşmeleri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bandura'nın Sosyal Öğrenme Kuramında çocuğun gelişiminde "model" kavramını ön plana çıkarır. İnsanların bir davranışı öğrenmesi için o davranışın nasıl gerçekleştiğini görmesi gerekir. Ancak insanlar her gördüğü davranışı taklit etmezler. Model alanla gözlemleyen arasındaki benzerlikler (yaş, cinsiyet vb)

davranışların taklit edilme oranını artırmaktadır (Atabek 2008). Bu açıdan kitle iletişim araçları çocuğun sosyal ufkunu genişletme yolunda önemli katkılar sağlayabildikleri gibi, henüz kendi kendine insan davranışlarının gerçek nedenleri hakkında doğru değerlendirmeler yapamadığı bir dönemde, yanlış izlenimler edinerek, gelişimini olumsuz yönde de etkileyebilirler (Aydoğmuş 1993).

Dünyaya yeni gelen her insan sosyo-kültürel değer ve normlardan yoksundur. Bu yüzden her toplumun barbarlıktan 20 yıl, yani sadece bir kuşak ötede olduğu söylenir. Çünkü dünyaya yeni gelen bebeklerin kültürden haberleri yoktur. Çocuğun sosyalleşmesinde ebeveynin oynadığı büyük role son yıllarda yeni bir ortak daha çıktığı iddia edilmektedir: Televizyon, çocuğun anne ve babasından sonra, ebeveynliğin üçüncü kolu olarak tanımlanmaktadır (Kunczik 1994).

Lindstrom (2004)'e göre; çocuklar hızlı bir biçimde büyümekte ve küçük yaşlardan itibaren birer yetişkin gibi görünmekte ve davranmaktadır. Çocuk aile içerisinde karar verici durumdadır. Bilgisayar ve internet teknolojileri ile ilgili konularda ebeveynlerine teknoloji koçluğu hizmeti vermekte, ailelerini yönlendirebilmektedir.

İnceoğlu (2000)'na göre büyük ölçüde sosyalleşme sürecini tamamlamış olan yetişkinler saldırgan davranışları izlerken suçluluk ve anksiyete duyabilmekte, bunun sonucu olarak da saldırgan eğilimlerini denetleyebilmektedirler. Oysa küçükler, yeterince sosyalleşemedikleri için saldırganlık eğilimlerini denetleyemedikleri gibi gördüklerini de taklit etmeye çalışmaktadırlar. Şiddetten en çok etkilenen en korumasız kesim olan çocuklardır. Her çocuk kendi kişiliği doğrultusunda etkilenmekte; örneğin korkak bir çocuk saldırgan sahneleri izleyince saldırgan, vurucu kırıcı olmamakta, tersine korku ve ürkekliği artmaktadır. Diğer yandan, Terminatör veya Rambo gibi kahramanlar, 'sorun çözücü' olarak algılanmakta, Tom ve Jerry gibi çizgi kahramanlar ise sevimlilik maskesi altında şiddet eylemlerini gerçekleştirmektedir.

Televizyon, yetişkinler için bir haber alma ve eğlenme aracıyken çocuklar için ise eğlendirme aracı olmanın yanında, içinde yaşanılan toplumu ve dünyayı anlama ve tanıma aracıdır. İçinde yaşanılan dünyayı anlama ve sosyalleşme çabası içinde televizyondan etkilenen çocuklar, televizyon yoluyla aldıkları iletilerin hangilerinin gerçek hangilerinin kurmaca olduğunu yetişkinler gibi kolaylıkla ayırt edememektedir (Adak, 2004).

Çocuklar için televizyon, tek yönlü bir sosyalleştirme aracıdır. Çünkü çocuklar televizyon izlerken soru sormamakta, açıklama isteyememekte ve itiraz edememektedir (Kaya ve Tuna, 2008). Sosyalleşme sürecinde birey hem etkileyen hem de etkilenen bir durumda iken, kitle iletişim araçlarında özellikle televizyonda bu süreç tek taraflı, sadece bireyin etkilendiği bir sürece dönüşmektedir.

Bozkurt (2011)'a göre; dünyada ve ülkemizde televizyon, birçok aile için adeta çocuk bakıcısı haline gelmiştir. Çocuklar, zamanlarının büyük bir bölümünü televizyon karşısında geçirmektedir. Belli bir yaştan sonra çocuklar, televizyondaki program tercihlerini kendi başlarına yapmaya başlamaktadır. Televizyon aile ilişkilerinde, arkadaş grubunda ve okulda, çocuğa rol örnekleri sunmaktadır. Televizyonda yer alan kahramanlar, çocuklar için model olmaktadır.

Televizyon da olumlu ya da olumsuz program içerikleriyle birlikte en yaygın ve etkin sosyalleşme aracıdır. Televizyonun çocuğun sosyalleşmesine olan olumlu etkisi çocuk; izlediği herhangi bir eğitici-bilgilendirici programdaki içeriği, programı izleyen diğer arkadaşlarıyla paylaşarak bir sosyal ortamın oluşmasını sağlayabilir. Yine televizyonun sunduğu modelleri taklit eden çocuk, bunları başka bir ortamda yeniden sunar, dramatize eder ve sonuçta sosyalleşir (Büyükbaykal, 2007).

Televizyonun çocuğun sosyalleşmesine olan olumsuz etkilerine bakılacak olursa; öncelikle uzun süre televizyon karşısında kalmak çocuğun çevresine olan ilgisini azaltır. Böylece çocuk arkadaşlarıyla oyun oynamak, aile fertleriyle bir arada olmak, spor yapmak, resim yapmak, sinema-tiyatroya

gitmek gibi toplumsal faaliyetlerden uzaklaşır. Televizyonda izlediği her şeyi 'gerçekmiş' gibi kabul edip, yanlış tutumlar sergileyebilir. (Büyükbaykal, 2007).

Uzun saatler televizyon karşısında kalan çocuk giderek düşünme ve yorum yapabilme yeteneklerini yitirir. Programların birçoğunda kullanılan yanlış ifadeleri, argo sözcükleri benimser ve toplumsal hayatta kullanmaya başlar. En önemlisi de televizyon karşısında izlediği şiddet içerikli programlar sonucunda şiddeti günlük hayatın bir parçası kabul ederek şiddete yönelebilir. Bu da çocuğun son derece sosyalleşmesinde olumsuz etkilere yol açabilmektedir.

Yoğun bir biçimde televizyona maruz kalan çocuğun dil gelişimindeki olumsuz etkilenmeye paralel olarak, çocuğun sosyalleşmesi ve çevresi ile iletişim kurmasında da sorunlar yaşanabilmektedir (Ertürk ve Aysen, 2006)

Bu dönem çocuklarının hayatında oyun oynama önemli bir yere sahiptir. Oyun, değişik toplumsal rollerin yanı sıra, hareket ve biliş becerilerini deneme fırsatlarını da çocuğa sağlamaktadır. Ancak televizyon karşısında yoğun bir şekilde vakit geçiren çocuklar, anne babaları, kardeşleri ve arkadaşlarıyla daha az iletişim kurmakta, öğrenme ve problem çözme becerilerini geliştiren yaratıcı oyunlara daha az vakit ayırmaktadır (Brown, 2011)

Büyükbaykal (2007)'a göre televizyonun çocuklar üzerindeki belli başlı etkileri şu şekilde sıralanabilir: Tüketim toplumu bireyi olmaları üzerine etkileri, cinsel kimliğin oluşması ve karşı cinsle olan ilişkiler üzerine etkisi, anne-baba ile ilişkisi üzerine etkisi, şiddet eğilimlerine etkisi, okumaya, düşünmeye ve başarıya etkisi, kültürel yabancılaşmaya ve dildeki yozlaşmaya etkisi, kendi kimliklerinin oluşumuna etkisi ve çocukluğun yitirilmesine etkisi, kendini televizyondan izlediği kahramanın yerine koyarak gerçeklerden uzaklaşma, toplumsal ilişkilerde güçlüklerle karşılaşma ve uzun süre televizyon karşısında kalmanın yarattığı çeşitli sağlık sorunları.

Önder ve Dağal (2006)'a göre ise; olumsuz içerikli programların yanı sıra; bazı televizyon programlarının çocukta istenen sosyal davranışı geliştirme, paylaşma, yardımlaşma duygusunu aşılama, zihinsel gelişim sürecini hızlandırma, erken, etkin ve çabuk öğrenmeyi geliştirme, bilinmeyen dünyaları keşfettirme, başka insanlarla duygudaşlık kurabilme, dil gelişimini hızlandırma gibi çocuğun birey olarak gelişimine büyük katkıları vardır.

Televizyonun çocuk üzerindeki etkilerinin olumlu ya da olumsuz olması, takip edilen program içerikleri ile yakından ilgili olduğu söylenebilir. Bilginin sürekli arttığı ve değiştiği, toplumsal hayatın oldukça karmaşıklaştığı modern hayat içinde, birey ihtiyaç duyduğu bilgiyi kitle iletişim araçlarından öğrenebilir.

Sonuç

Sosyalleşme, insanın varoluşuyla ortaya çıkmış bir olgu olarak, ilk toplumlardan günümüzün modern toplumlarına kadar geçerliliğini koruyan ve belirli bir toplum içinde işleyen bir süreçtir. Biyolojik bir organizma olarak dünyaya gelen çocuk, sosyalleşme ile toplumun değerlerini, normlarını, bilgi birikimini özümseyerek onun bir üyesi haline gelmekte ve toplumsal bir kimlik kazanmaktadır. Erken çocukluk döneminde özellikle ebeveynler, arkadaşlar, medya ve anaokulunda öğretmenler çocuğun kimliğinin gelişmesine toplumun bir bireyi ve kültürün üyesi olmasında etkili olmaktadır. Böylece çocuk, bireysel farklılıklarına rağmen, toplumla bütünleşmeyi, toplumla uyumlu bir kimlik kazanmayı, toplumun kendine özgü belirlediği davranış ve düşünce kalıplarına uygun olarak hareket etmeyi öğrenmektedir. Bu süreçte, öncelikle ailelerin, öğretmenlerin, kitle iletişim araçları yetkililerinin ve bütün yetişkinlerin sorumluluğu bulunmaktadır. Gelecekte nasıl bir toplum istiyorsak çocuklarımızın sosyalleşmesini buna göre şekillendirmemiz gerekmektedir.

Kaynaklar

- Adak, N. (2004). Bir Sosyalleşme Aracı Olarak Televizyon ve Şiddet, *Bilig*, Sayı 30: 27-38
- Akdeniz, S.(1994) . Eğitim Sosyolojisi, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, Nu:77, İstanbul.
- Alkan, T. (1979). Siyasal Toplumsallaşma: Siyasal Bilincin Gelişmesinde Ailenin, Okulun ve Toplumsal Sınıfların Etkisi. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları: 328.
- Alpay Y. (1977). Başarının Oluşumu, Kültürel Dayanışma Yayınları, İstanbul, Azim Matbaası.
- Arı, R. A. Çağdaş, Z ve Seçer Ş. (2002). Çocuk ve Ergende Sosyal ve Ahlak Gelişimi Ankara: Nobel Yayınları.
- Arnett, J. J. (2007), "Socialization in Emerging Adulthood: From the Family to the Wider World, from Socialization to Self-Socialization", *Handbook of Socialization*, (Ed. Joan Grusec, Paul D. Hastings), New York: The Guilford Press, p. 208-231.
- Arslantürk, Z ve Amman, T.M. (2014) Sosyoloji, Baskı:10, Çamlıca Yayınları, İstanbul.
- Aslan, K. (2002). Değişen Toplumda Aile Ve Çocuk Eğitiminde Sorunlar, *Ege Eğitim Dergisi*, 2002 (1), 2: 25-33.
- Atabek Sendur, G. 2008. Televizyonda yayınlanan Çocuk Dizilerinde, 5. Uluslararası Çocuk ve İletişim Kongresi & 5. Uluslararası Çocuk Filmleri Festivali ve Kongresi, İstanbul.
- Aydoğmuş, K. 1993. Çocuklarda uyum ve davranış bozuklukları. Ana Baba Okulu 5. Baskı.,Remzi Kitabevi, 252 s., İstanbul.
- Aziz, A.(1982). Toplumsallaşma ve Kitleleşme İletişim, Ankara, Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu Yayınları. Ankara.
- Baltacı, C ve Uysal T. (2012). Türkiye’de Bir Siyasal Sosyalleşme Aracı Olarak Ders Materyali: İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Üzerine Bir

- İnceleme, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.17, S.3, s.177-194.
- Baldwin, J. (1986), George Herbert Mead: A Unifying Theory for Sociology, London: Sage Publications.
- Bandura, A. (1969) “Kişiliğin Gelişmesinde Başkasının Etkisiyle Olan Öğrenmenin Rolü” Psikolojide Yeni Çalışmalar. XVIII. Uluslararası Psikoloji Kongresi. (Der. ve Çev: Nezahat Arkun). İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi yayınları, No. 1481.
- Bandura, A. (1969). Social Learning Theory, Nj: Prentice-Nall.
- Başaran, F. (1974). Psiko-sosyal Gelişim- 7-11 Yaş Çocukları Üzerinde Yapılan Bir Araştırma. Ankara: A. Ü. D.T. C. Fak. Yay. No: 254.
- Bayhan-San P. ve Artan, İ. (2004). Çocuk Gelişimi Ve Eğitimi. İstanbul: Morpa Yayınları.
- Berger, Peter L. (1982) , Invitation to Sociology, Penguin, England,
- Berger, Peter L. (2005). Kutsal Şemsiye. 3. bs. Çev. A. Coşkun. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Berger, P ve Luckman, T. (2008). Gerçekliğin Sosyal İnşası: Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi, (Çev. Vefa Saygın Öğütle), İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Bilgin, V. (2010). Bizi kuşatan toplum, sosyolojiye giriş. İstanbul: Düşün ve Kitabevi Yayınları.
- Bozkurt, V. (2011). Değişen Dünyada Sosyoloji, 7. Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Brown, A. (2011), “Media Use By Children Under Than 2 Years”, Pediatrics,Cilt: 128, Sayı: 5, s. 1040-1045.
- Büyükbaykal, G. (2007). Televizyonun çocuklar üzerindeki etkileri. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 28, 31-44.
- Celkan, H. Y. (2006).Eğitimin Sosyal Temelleri. Erçetin Ş. (Ed).Hegem Yayınları, Ankara.

- Clässens, D. (1972) Familie und Wertsystem. Eine Studie zur "zweiten sozio-kulturellen Geburt" des Menschen. Berlin: Duncker & Humboldt.
- Colman, A. M (2003).Oxford Dictionary of Pshcology, New-York, Oxford University of Press.
- Coştu, Y. (2009). Toplumsallaşma Kavramı Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, IX, sayı: 3, s.117-140.
- Çetin, H. (2003). İnsan ve siyaset, siyasetin psikolojik temelleri. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Demir, N. (2004). Birey, Toplum, Bilim: Sosyoloji-Temel Kavramlar, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Dinç, B. (2002). Okulöncesi Eğitimin 4-5 Yaş Çocuğunun Sosyal Gelişimine Etkileri Konusunda Öğretmen Görüşleri, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitimi Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Doğan, İ. (1995). Sosyoloji, Sistem yayıncılık, Ankara.
- Dönmezer, S. (1982). Sosyoloji, Savaş Yayınları, İstanbul.
- Elkin, F ve Geranld. (1978) The Child and Society: The Process of Socialization, Random House, New York.
- Elkin, F.(1995). Çocuk ve Toplum, Çocuğun Toplumsallaşması (Çev. Nazife Güngör) Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Eren, Hasan, vd.(1988) (Haz.) Türkçe Sözlük, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara.
- Ergün, M. (1994). Eğitim Sosyolojisi, Ocak Yayınları, Ankara.
- Erkal M. (1999). Sosyoloji. İstanbul: Der Yayınları.
- Erikson, H. E. (1984). İnsanın Sekiz Çağı. (Çev. Bedirhan Üstün ve Vedat Şar). Ankara: Birey Toplum Yayıncılık.
- Erjem Y. ve Çağlayanderel M. (2006), Televizyon Ve Gençlik: Yerli Dizilerin Gençlerin Model Alma Davranışı Üzerindeki Etkisi, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 30 No:1 15-30.

- Eryorulmaz, A. (1993). "Kurumsal Okulöncesi Eğitimde Ailenin Rolü", 9. Ya-Pa Okulöncesi Eğitimi Yaygınlaştırma Semineri, İstanbul.
- Ertürk, Y.D. ve Ayşen A.G. (2006). Çocuğunuzu Televizyona Teslim Etmeyin, İstanbul: Nobel Basımevi.
- Erwin, P. (2000). Çocuklukta ve Ergenlikte Arkadaşlık. Çeviren: Akınhay, O. Birinci Basım. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Fantuzzo, J., Sutton-Smith, B., Coolahan, K. C., Manz, P. H., Canning, S., ve Debnam, D. (1995). Assessment of preschool play interaction behaviors in young low-income children: Penn Interactive Peer Play Scale. *Early Childhood Research Quarterly*, 10(1), 105-120.
- Fergusoan, S. (2006)The Children's Culture Industry and Globalization: Shifts in the Commodity Character of toys, International Symposium "Transformations in the Cultural and Media Industries, September.
- Fichter, H. J. (2012). Sosyoloji Nedir, Çev: Prof. Dr. Nilgün Çelebi, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Gander, Marry J. ve Gardiner, Harry. W. (2004). Çocuk ve Ergen Gelişimi, İmge Kitabevi, Ankara.
- Gecas, V. (2000). "Socialization", *Encyclopaedia of Sociology*, Ed. Edgar F. Borgatta, Rhonda J. V. Montgomery, Vol: 1, Macmillan Reference, New York, p: 2855-2864.
- Giddens, A. (2000). Sosyoloji, (Yayına Haz: Hüseyin Özel ve Cemal Güzel), Ankara, Ayraç Yayınevi.
- Gökalp, Z.(1981). Makaleler V. Haz: Rıza Kardaş, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Grundmann, M. (2006). Sozialisation. Skizze einer allgemeinen Theorie. Konstanz: UVK Verlagsgesellschaft.
- Güngör, E. (1995). Ahlak Psikolojisi v e Sosyal Ahlak, İstanbul, Ötüken Yayınları.
- Günindi, Y. (2010). Anasınıfına Devam Eden Altı Yaş Çocuklarına Uygulanan Sosyal Uyum Beceri Eğitimi Programının Çocukların Sosyal

- Uyum Becerilerinin Gelişimine Etkisi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Hortaçsu N. (2003).Çocukta İlişkiler: Ana Baba, Kardeş ve Arkadaşlar, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Hundertmarck, G. (1985) Das Schulbereite Kind. Förderung der Schulfähigkeit und Schulbereitschaft. Donauwörth.
- İbn Haldun (1996). Mukaddime. Tah. Derviş el-Cüveydi. 2. bs. Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye.
- İnceoğlu, G.Y. (2000, Ocak 17). Uluslararası Medyada Şiddet ve Çocuk-1, Barometre Gazetesi. s.14.
- İrkin, Ç. A. (2012). Çocukların Gelişim Süreci ve Televizyonun Etkileri, Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Kağıtçıbaşı Ç ve Cemalcılar, Z. (2015)Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar Sosyal Psikolojiye Giriş, 17. Baskı, Evrim Yayınevi, İstanbul
- Kandır, A. (2004). Gelişimde 3-6 Yaş Çocuğum Büyüyor. İstanbul: Morpa Yayınları.
- Kaya, K. ve Tuna, M.(2008). İlköğretim çağındaki çocukların sosyalleşmesinde televizyonun etkisi. SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi. 17, 159- 182.
- Kingsley D. (1948). Human Society, Macmillan, New York.
- Klabutscher, A. (2009). Determinanten der politischen Sozialisation und deren Auswirkung auf das politische Verhalten Jugendlicher. Nichtveröffentlichte Diplomarbeit, Wien.
- Klein, David M, and White, J. M. (1996), Family Theories An Introduction, Sage Publications, Thousand Oaks, London, New Delhi.
- Lindstrom M. (2004). Brandchild, London, Kogan Page.
- Kocacık, F. (1999). Toplum Bilim Ders Notları, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, No: 64, Sivas.
- Konuk, Y. (1994). Okul öncesi Çocuklarda Dini Duygunun Gelişmesi ve Eğitimi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, Ankara.

- Korkmaz, İ. (2003). Sosyal Öğrenme Kuramı. (Ed. Yeşilyaprak, Binnur) Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi. Ankara: Pegema Yayıncılık
- Köknel, Ö. (1982) Kişilik, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- König, R. (1958) Soziologie. Frankfurt: Fischer Bücherei.
- Kurtkan B.A. (1982) İktisat Sosyolojisi Açısından Eğitim Yolu İle Kalkınmanın Esasları, 3. Baskı, Divan Yayınları, İstanbul.
- Kurtkan, B.A. (1987). Eğitim Yoluyla Kalkınmanın Esasları, Genişletilmiş IV bsk1987 Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Kunczik, M. (1994), Gewalt und Medien, Böhlau: Köln, Weimar, Wien.
- Linton, R. (1974). The Study of Man, New York; Appleton.
- John J. Macionis, John. J. (2013) Sosyoloji, Vildan Akan (çev. ed.), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık., 2012, s. 119.
- Marr, Peter R. (1990) Development of an Intergenerational Curriculum for Christian Education Ministry in the Church, The Eastern Baptist Theological Seminary.
- Maurer, F. (1990) Lebensinn und Lernen. Zur Anthropologie der Kindheit und des Jugendalters. Langenau-Ulm.
- Marshall, G. (1999). Sosyoloji Sözlüğü, (Çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürçü), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Mead, G.H. (1962). Mind, Self and Society, Charles W. Morris, ed. Chicago: University of Chicago Press.
- Morgan, J. B. and Cole, L. (2001). Çocuk ve Gençlik Psikolojisi. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Oktay,A.(1999). Yaşamın sihirli yılları: Okulöncesi dönem. Epsilon Yayıncılık, İstanbul.
- Onur, B. (2004). Gelişim Psikolojisi Yetişkinlik Yaşlılık Ölüm. Ankara: İmge Kitabevi.
- Orhan, A. E. (2009). Toplumsal, Kültürel ve Katılımsal Boyutuyla Siyasal Davranışın Sosyo-Politik Analizi. Ankara: Nobel Yayınları.

- Önder, A.& Dağal, B.A.(2006). Okul Öncesi Çocukların Annelerinin ‘Benimle Oynar mısınız?’ Çocuk Programını Kalite Kriterlerine Göre Değerlendirmesi, II. Uluslararası Çocuk ve İletişim Kongresi, 171-184.
- Özaydın, L., Tekin-İftar, E. ve Kaner, S. (2008). Arkadaşlık becerilerini geliştirme programının özel gereksinimi olan okulöncesi çocuklarının sosyal etkileşimlerine etkisi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 9(1), 15- 32.
- Özkalp, E. (1986). Sosyolojiye Giriş Dersleri, (2.Baskı). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları No:34
- Özpolat, A. (2010). Ailede Demokratik Sosyalleşme. Aile ve Toplum Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi, Cilt:5, Sayı:20, Ankara: Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayını, 20: 9-25.
- Parsons, T. (2005). The Social System, 2nd Edition, London: Routledge.
- Parsons, T. ve Bales R.F. (1955) Familii, Socialization and Interaction Process, The Free Pres, New York.
- Razon, Norma (1986). Anaokulunda Neden Okuma Yazma Öğretilmemeli. YA-PA 4. Okul Öncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri (s.119-123).
- Reading, H. (1977). A Dictionary of the Social Sciences, Routledge and Kegan, Paul, London.
- Rosenthal, D., Gurney, R. and Moore, S. (1981). From trust to intimacy: A new measure for examining Erikson's stages of psychnsocial development. Jounlal of Youlth and Adolescence, 10, 525–537
- Ross, Levenson, Michael r., Aldwin Carolyn M., D’Mello, Michelle (2005). “Religious Development from Adolescence to Middle Adulthood”, Handbook of the Psychology of Religion and Sprituality, Edited by Raymond F. Paloutzian, Crystal L. Park, The Guilford Press, New York s.144-152.
- Rowley, Sthephanie J. vd. (1998). “The Relationship Between Racial Identity and Self-Esteem in African American College and High School Students”, Journal of Personality and Social Psychology 74: 715-724

- Rutledge, K. (2000). *Social Learning Theory – Notes on Ormond’s Psychology of Learning.*
- Sayın, Ö. (1990) *Aile sosyolojisi Ailenin Topludaki Yeri*, İzmir.
- Signorielli, N. (2004). *Aging on Television; Message Relating to gender, Race and Occupation in Prime Time*, *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 48(2), 279-301
- Sayın, Ö (1996) “*Aile Ortamında Televizyonun Çocuğun toplumsallaştırılmasındaki Tek Yönlü Belirleyiciliği*”, *İletişim Ortamlarında Çocuk Birey Sempozyumu (Eskişehir 13/15 1999)*, Anadolu Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, Eskişehir, s. 167.
- Selçuk, Z. (2000). *Gelişim ve Öğrenme. (7. Basım)*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Semerci, Z. B. (2007). *Ergen Ruh Sağlığı Aileler ve Ergenler*, İstanbul: Alfa Yay.
- Silah, M. (2000). *Sosyal Psikoloji*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Sıva, L. (2008). *Okul öncesi eğitimin ilkökul başarısına etkisi*. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi Ana Bilim Dalı. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.
- Strohmeier, G. (2005). *Politik bei Benjamin Blümchen und Bibi Blocksberg*. *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 41:7-16.
- Syracuse University. (2003). *Definition of Social Learning Theory and How It Applies to Learning*.
- Tan E. M. (1981) *Toplumbilime Giriş: Temel Kavramlar*, Ankara: AÜ Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Tansel, Fevziye Abdullah.(1989) *Ziya Gökalp Küllüyatı II Limni ve Malta Mektupları*, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Tezcan, M. (2012). *Sosyolojiye Giriş, Genişletilmiş 7. Baskı*, Ankara, Anı Yayıncılık.
- Tolan, B. (1991) *Aile, Cinsiyet ve Cinsel Roller*, *Türk Aile Ansiklopedisi I*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, s:208-214.

- Topçu, N. (2005). Ahlak (Yayıma Hazırlayanlar: Ezel Elverdi, İsmail Kara), İstanbul, Dergah Yayınları.
- Tuğrul, B. (1993). Okulöncesi Dönemde Etkin Öğretmen Modeli” 9. Ya-Pa Okulöncesi Eğitimi Yaygınlaştırma Semineri, 9. Ya-Pa Yayınları, İstanbul.
- Ulusoy, D. (1994) Sosyalizasyon. Sanat Alanında Meslek Tercihi ve Aile: Konservatuar Öğrencileri ve Öğretim Elemanlarının Ailelerinin Sosyo-Sanatsal Özellikleri, Bizim Büro Basımevi, Ankara.
- Uluyurt, F. (2012). Bazı değişkenlere göre okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden 5-6 yaş grubu çocuklarının akran ilişkileri, Yayınlanmamış doktora tezi Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Ültanır, Y. G. (1997). Öğrenme Kuramları. Ankara: Hatiboğlu Yayınevi.
- Ülgen, G. ve Fidan, E. (2002). Çocuk Gelişimi. 9.Basım. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi
- Yavuzer, H. (1994) Çocuk ve Suç, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Yazgan, B. Bilgin, M. ve Atıcı M. (2005). Gelişim Psikolojisi. Çocuk ve Ergen Gelişimi, Adana: Nobel Kitabevi.
- Yılmaz, E. (2012). 60-72 Aylık Çocukların Duyguları Anlama Becerilerinin Sosyal Problem Çözme Becerilerine Etkisinin İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Zadnozy, J. T. (1959). Dictionary of Social Sciences, Public Affairs Press, Washington.
- Zembart, R. (1994) Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Yönetici Özellikleri, M:Ü: Atatürk Eğitim Fak., Eğitim Bilimleri Dergisi, Sayı 6, s.313-314
- White, W. J. (1988) Intergenerational Religious Education, Religious Education Press, Birmingham, Alabama.
- Witt, S. D. (1997). Parental Influence on Children’s Socialization to Gender Roles, Adolescence, Summer, Vol.32,